

Scherer

IOANNIS PIERII VALERIANI
ANTIQUITATVM BELLVNENSIVM
SERMONES QVATVOR
EDITIO QVARTA
POST VENETAM FRANCFVRTENSEM ET GRAEVIANAM
CVRA
DOCTORVM LYCEI PERVSINI
IN ADVENTV
OPTIMI PRINCIPIS

PERVSIAE MDCCCXLI.
TYPIS VINCENTII SANTVCCI
SVPERIORVM PERMISSV

GREGORIO . XVI . PONT. MAX. P. F.

INCREMENTO . REI . CHRISTIANAE . NATO

TUTORI . ARTIVM . BONARVM

STVDIORVM . FAVTORI . ET . EXORTATORI

QVI . A . LEONE . XII . P . M .

DELEGATVS . ANNO . CID ID CCC XX III .

ACADEMIAM . PERVSINAM . INVISENDO

LITTERIS . AMPLISSIMIS . HONESTAVIT

ANTIQVITATVM . SPLENDIDISSIMAE . PATRIAE . SVAE

COMMENTARIVM . ADEO . RARVM

A . IOANNE . PIERIO . VALERIANO . V. C.

SAECVLO . XVI . CONSCRIPTVM

DENVO . PRAELO . CONSIGNATVM

CVM . PICENO . VMBRIAQVE . PERLVSTRATIS

PERVSIAM . TOTIS . CIVIBVS . PLAUDENTIBVS

HONORE . PRAESENTIAE . SVAE . CVMVLAVIT

DOCTORES . LYCEI

NUMINI . MAIESTATIQUE . EIVS . DEVOTI

DICAVERVNT

ANNO . CID ID CCC XXXX I . P . S . XI .

IOANNIS PIERII VALERIANI

ANTIQUITATVM

BELLVNENSIVM

SERMO PRIMVS

uando ita vobis videtur, viri Bellunenses, ut de Patriæ nostræ antiquitate disseram, deque eius conditore, et nominis causa, quæ apud veteres tradita repererim, historiam longa annorum serie intermortuam suscitem, minime gravabor ea omnia memoria complecti, quæ hinc inde conquisita ad rem ipsam facere videbuntur. Quamquam id me non parum angit de origine urbis, scriptorum dubioprocui omnium testimonio antiquissimæ, et a Romanis, ut palam vobis faciam, in primis ornatæ; quam scilicet eo ipso tempore, quo illi maxime rerum gestarum gloria florebant, vel ampliarent, vel

Coloniam deduxerint, vix unum apud Latinos auctores extare verbum, coactosque esse nos rerumstrarum peritiam, atque cognitionem a Græcis mutuari. Usque adeo a circiter ducentissimo post Octavianum Augustum anno exaruisse videtur scribendi vigor, immo quoddam quasi tædium litterarum, aut contemptio per tot ætates Italorum mentes detinuisse. Ac ne de patria nostra solum queri videar. Quot nunc in universa Italia urbes summa celebritate censentur, quarum origo penitus ignoratur? Commemorarem aliquot in nostra Venetia, multas in Insubris, atque Liguria; plures in Etruria et Latio, innumeras in Campania, in Apulia, in Brutiis, et universa Calabria, nisi vereretur eos offendere, qui fabulis quoquomodo confictis aliqua sibi speciosiori origine applaudendum instituire. Id enim fere omnibus accidisse video, quod in Atheniensibus Pausanias notat ἀδυνάτοις περὶ τῆς ἀττικῆς ἱστομολόγησαι. Athenienses quippe in Attica laudanda magnifice luxurioseque lasciviisse. Quo circa nobis eo magis lætandum, quod quæ de nostræ urbis, si non prima origine, certe quodammodo renascentis celebritate dicturi sumus, non scriptorum tantum testimonio comprobantur; verum etiam antiquorum monumentorum inscriptionibus, atque operibus testatissima relinquuntur. Ut nulla mihi reliqua fiat dubitatio, quin hæc fidem faciant, quæ Scriptores Græci litterarum monumentis tradidere, Romani cives in marmore conscribere, maiores vestri sculptis historiis, quæ superata vetustatis iniuria vestris omnium oculis obversantur, agnoscenda curavere; quæ qualia, et cuiusmodi sint; quidque sibi velint, iam cognoscite.

Illud primum omnium constare vobis crediderim, quod veterum aliquot Scriptorum consensu traditum, re-

ceptissimæ fidei fundamentum iecit. Herculem Argivum illum ut nostri prædicant, multarum Coloniarum auctorem, re bene in Hispaniis gesta, per feracissimam hanc Italiæ partem Civium suorum copias traduxisse, qui cum ad Mincii vada pervenissent, regione ea omni, quæ intra Mincium, et Arsiam, et Maris Adriatici littus, et Alpes Rhæticas, Noricasque media est, perlustrata; fluminibus tot, quæ et magna, et frequentia per oram omnem dilabuntur, inspectis: neque agri tantum fertilitate, verum etiam et tumulorum atque convallium amœnitate, situ, opportunitateque comprobata planicie, quæ inter montes, et mare late porrecta interiacet decursa, dixisse eos, naturam locum alicubi quempiam uni oppido commodum exhibuisse, nusquam regionem unam multis, et magnis urbibus ædificandis ita idoneam, uti quam tunc admirabantur, comparasse, orare itaque omnes Duceem suum; ut quoniam satis iam terrarum peragrasent, longisque et laboriosis itineribus defatigati miserima quæque pertulissent, rebus tot gloriosissime gestis daretur tandem aliqua fessis quies, liceretque illis in tanta locorum opportunitate considerare, condere oppida, metiri agros, et novum hoc regnum magnis Græcorum adoreis applicare. Nulla iam superesse pericula, quæ se Herculi recta in patriam conferre volenti obicerent, pacatam esse Liburniam, Illyricum, et Epirum omnem ad Ionium, ad Ægeum et Pontum eorum esse colonias, aut parere Græcis: confectum denique esse quicquid armis effici posset, reliquum unum esse, ut hoc laborum suorum et fidei præmium assequerentur. Ad hæc Hercules, qui videret nobilitatem suorum omnem id precibus deposcere, nihil gravatus, in arbitrio omnium esse respondit, mallent ne ibi considerare, an secum in patriam triumphum agere, utrum præoptarent, gratum si-

bi æque futurum. Consedere igitur quotquot in eo exercitu nobilitate præstabant, et quoniam Græcis generositas natalium *εὐγενεία* dicitur, quo nobilitati honos haberetur, regionem Euganeam appellari placuit. Partiti mox inter se loca, montes, flumina, Mantuam alii in stagnis Mincii, ubi spatiosi lacus instar dilatatur, alii Veronam inter Athesin et collem proximum, alii Vicentiam ad Erethenum, Bassanum ad Medoacum alii condidere. Nonnulli Taurisium, Feltriam alii, alii Bellunensem agrum multis oppidis munivere. Quamquam hæc non tunc nomina erant, neque eo oppidorum facies, quæ nunc conspicitur; verum ab aliis atque aliis ampliata deinceps cum forma nomina etiam commutarunt, aucta a Mantho Etrusca vate Mantua nomen ab ea mutuata sempiternum. Producta trans Athesin a Breno Gallorum Rege Verona, Brenona tunc, ut nonnulli produnt nomine, mox Verona dicta, quam alii Catone de originibus citato Veronam a Vera familia Tuscorum nuncupatam volunt; sic aliæ quoque pro temporum vicissitudine statum et ipsæ suum expertæ. Sed enim quæ aliarum urbium origo, incrementum aut vicissitudo fuerit, iis ego quærendi negotium relinquam, quorum magis interest, nostræ Civitatis quod quærimus nomen unde venerit, mihi cura fuerit investigare, curque Anaxus fluvius ea de causa ita olim appellatus, quod retro navigari non pateretur (id enim significatum Græco inest vocabulo) in aliud nomen transierit, aperire.

Ita fiet, ut quæ inter eruditos controversiæ temporibus his obortæ sunt, rei veritate cognita, sopiantur, et conditoris nostri, sive restitutoris potius nomen ad hæc usque tempora diu sepultum non sine vestra omnium commendatione, si meritos illi honores decreveritis, ætate vestra reviviscere videatur.

Sed anteaquam ad Romana tempora deveniam, quæ fuerit prius Euganeorum conditio breviter repetendum. Nam illi cum otiose satis res suas composuisse arbitrarentur, perque summam tranquillitatem vitam agerent, forte accidit ut Antenor Troia capta extorris factus, cum magno Paphlagonum Venetorum exercitu, qui amisso Pylœmene Duce huic adhæserant, magna etiam Troianorum vi auctus classem ad oram hanc appulerit, egressusque cum armis, Græcos hic habitare præmonitus omnes incursu subito ex oppidis, quæ per universam planiciem ab Adriatici ora ad Padi usque fontem, Vesulique iuga, et alpes cæteras constructa erant imparatos, et segura nimium pace demollitos eiecerit, sibi que regnum id asseruerit, et regioni omni Venetiæ nomen dederit. Profugi Euganei, nam hos nunc tantum attingemus in montes proximos confugere, et eorum multi valles, quæ supra Vicentiam amœnissimæ sunt, occuparunt. Alii per Medoaci ripas evadentes Bassani recessus elegere. Bona pars Anaxi faucibus superatis in amœnissima valle, ubi nunc Feltria, Bellunumque urbes habentur, delituere, neque his contenti locis interiora etiam Alpium penetrare, secutique Anaxi ripas per iuga Norica, et Carnica tumulos plerosque castellis communicare, inter quæ id præcipuum fuisse olim dicitur, quod ad Anaxi principia licet deletum, Euganeæ tamen nomen adhuc retinet, nisi vocabulum barbara incolarum vitiet enuntiatio, dum Agoniam vocat. Frequentia hæc loca incolis et vallibus montibusque quoquo versum admodum populosis. Eorum autem qui propinquiore sunt nobis originem esse Græcam, etiamsi non faceret historia fidem sermo indigena comprobaret. Est enim is bona sui parte Græcus, magisque in fœminis quam in viris depræhenditur. Viri si quidem finitimorum commercii partim a Teutonicis, partim a nostris aliena vocabula mutantur, fœ-

minæ, utpote quæ vel raro, vel nunquam peregrinantur, linguae patriæ incolumitatem diutius servavere. Commemorabat mihi Urbanus patruus Civis vester, qui Alpes has omnes animi gratia perlustrasset, HomERICA se vocabula in montanæ huius regionis aniculis frequentissima reperisse, quæ nobis interim dum eius linguae poetæ interpretaretur, non sine conservatæ apud nos vetustatis admiratione designabat. Nam *πάσαλος* pro extante clavo in pariete, columnavæ, cui vestis, vel quid aliud appenditur, *ἦνα* pro viribus, HomERICA locutio, *μάχομαι* pro percutio, *γραιῦ* pro Avia, et alia plurima, tum herbarum nomina Græcis plurimum nominibus hic vulgo fœmellis agnita, et huiusmodi pleraque eodem apud eos significato, iisdem vocibus, quibus apud Græcos usui sunt, enunciantur, quæ vobis a me ideo memorantur, ut Euganeos apud nos præcipue consedissee non levi comprobem argumento. Quo vero pacto Euganei Troianos, qui se iam Venetos appellaverant, sæpius infestarint, quotiens facta e vallibus eruptione oram omnem devastarint, prædabumdique in tuta se receperint, puto sæpius recitari vobis ex antiquis historiis audivistis: Antenoremque annis iam gravem, ne suorum tranquillitas totiens interturbaretur, coactum eos in societatem partemque Regni adsciscere, atque ita populus unus, una eademque regio ex Euganeis, Troianis, et Venetis, qui Paphlagonες erant, auspiciatissimo nomine Venetia nuncupata, nos omnes Veneti. Ante Herculem vero Phætonem huc Colonias deduxisse tam Poetarum figmentis aliquot, quam Historicorum veterum testimoniis apparet; Nam et saxa id indicant, quæ Taurinensi regione iuxta Padi ripas Phætonis aurigæ signo sculpta magno numero reperiuntur. Quod vero omnis ea planicies, quæ inter Appenninum Ligusticum et Alpes Graias, penina iuga, et Vindelicos, Rhæticos, Noricosque montes multis flu-

minibus alluitur et a Pado dissecatur Venetia fuerit manifestum est, quod Eridanum Poetæ Venetum vocant. Meministis Propertianum illud.

Quantum Hypanis Veneto dissidet Eridano.

Quod vero ad negotium hoc pertinet, Venetos illos antiquiores per nostræ huius regionis tractus habitasse, et superatis Alpium verticibus in Pannoniæ usque fines processisse, si quis antiquæ nolit historiæ fidem adhibere, testimonio est antiquissimus terminus litteris Græcis incisus, qui se nostro itinere, ubi Iuliam Albam versus, Alpes transcenderis, ostentat. Quatuor is est lateribus insignis, quorum in primo litteræ huiusmodi leguntur.

.1. ΤΡΟΙΑΣ	.2. ΠΕ	.3. ΤΟΤΟΤ	.4. ΔΙΑΒΑΕ
ΑΛΟΤ	ΡΑΣ	ΑΙΝΕ	ΝΟΝ
ΣΗΞ		ΤΟΤ	ΤΟΞ

Quod si vobis latinis verbis inscriptionem explicari quæritis, ea est huiusmodi. Troia capta terminus Væneti progressi. Est vero *ἑκινέτων* per diptongum prima syllaba notatum, aut eius temporis usu, aut imperiti, castrensique scriptoris indiligentia, cuiusmodi pleraque passim in urbe est Roma conspiciuntur. Vel *ἑκινέτων* factum a Scythica forsan, atque adeo Pontica, et barbara pronuntiatione; ut medio inter Augustum et nos tempore scriptum *ἑάληε, ἑκλεντινικόνε, ἑκλέριος* et similia plerisque publicis in monumentis aspicimus illa politiores mox ad eruditi temporis usum reducentes correxerunt, et quid ad nostrum hoc nomen pertinet, *ον* diptongo *υ* digammon esse voluere, et altera diptongo, *αι* scilicet explosa eiusque loco, *ε* substituto, Venetus, quod in usu permanet fecerunt. Quam late

igitur expatium sit Venetum nomen, quosque sibi fines asseruerit ex paucis iis, quæ retulimus satis manifestum esse arbitror. Successere inde Romana tempora, quæ per mille ferme annos omnem rerum in Italia gestarum celebritatem ad se contraxere, sive illi sociis et sædere coniunctis auxilio essent, seu bella ipsi moverent, et fines suos assidue proferrent, totiusque Italiæ ius sibi denique vendicarent, cuius demum universæ imperio potiti, nihil impendio magis curaverunt, quam Barbarorum eruptiones, positæ ad fauces omnes custodiis, prohibere. Eo legiones suas delegabant, provinciamque iis, quibus maxime fiderent commendare soliti erant. Legebantur vero potissimum ex Romano populo legiones, neque non ex universa Italia, præcipue autem ex oppidis sociorum, qui paricum Romanis iure Latii donati essent.

Ita quæ ad Tridentinas, Feltrianas, et Bellunenses fauces observandas legiones adpositæ sunt, partim Romæ ipsius indigentiæ Cives, partim Volscorum manus fuere, ex proximis quippe Romæ locis Priverno antiqua, Setia, Prineste, Tybure, et oppidis Latini nominis plerisque aliis; cuius rei testem Catonem appellat Plinius. Antea vero quam fauces huiusmodi Romanorum prædiis occluderentur, exposita erat omnis Italia libidini Barbarorum, licebat illis quocunque tempore in agrum nostrum facere incursiones, bona deprædari, tecta quæcumque essent incendere, pecora, instrumentum, hominesque captivos agere, ac omni feritatis genere in Italos deservire. Tutatus est Iulius Cæsar partem eam per Carnos, quæ ab Liquentiæ hostio ad Timavum usque porrigitur, quæque in Carnos et in Noricos primis montium iugis sese incipit attollere, et ab eo Iulii foro nomen nulla iam posteritate abolendum indidere celebratur adhuc in Carnis via in saxei montis latus incisa, ubi Latinis litteris in-

scriptum: C. IULIVS CÆSAR VIAM INVIAM SOLERT. S. ET IMPENDIO ROTAB. REDD. Vicentinos saltus Cassii, Prœculi, Barbii, Veturii, Arrii, Fannii, Aurelii, Marcellini, et alii ex totius Italiæ nobilitate defendebant, quorum adhuc monumenta pleraque toto agro superant. Veronenses valles Macri, Valerii, Secundi, Hortali, familiæque aliæ sua claritate celebres insedere; nostras fauces inter Iulium Carnicum, Bassanensemque agrum positas, Sertoriani milites defendendas eodem pene tempore susceperunt. Hinc Sertorii, Flavii, Hostilii, Sertoriani, Turranii, Upsidii, Anisii, Proculi, Poetici, Duronii, Cussonii, Secundi, Maximi, Præcellii, et ut meos quoque attingam Valeriani, quos nunc vos Bolzanios ab agri cognomine qui sub Medontis Castelli, olim nostri ditione ad lapidem hinc tertium fuit, appellatis. Atque ita plereque aliæ Romanorum familiæ speciosa tot, quorum vestigia passim in agro vestro cernitis monumenta reliquere. Romani itaque fuerunt, qui urbem hanc vestram ex oppidulo, quod prius in Arcti fluminis clivo Euganeo olim, ut omnino confitendum est, muniverant, in eam, quam conspicitis speciem, auxerunt. Romani Anaxi fluvii nomen, qui nunc Plavis dicitur, in Flavium, de quo suo loco dicitur, commutarunt. Romani civiles leges municipio vestro proprias, consularesque titulos Quiritium more sancierunt. Romani libertatem tam longa annorum serie, tanto studio custoditam vobis reparatæ vestræ urbis initio commendarunt. Ab his autem urbi nomen, quo pacto inditum sit, tempus est ut dicere iam incipiamus.

Apud Auctores Græcos, quorum præcipuus unus, qui rei, quam dicturi sumus historiam perstrinxit, Suidas in omnium horum manibus, legere est Romanos milites, qui per vallem hanc omnem castellis communitis

habitant, constituisse unum ex oppidulis hujusmodi in ampliora spatia dilatare. Cumque situm alii alium, atque alium proposuissent, placuisse demum locum hunc, ubi nunc urbs posita est, quod ab occasu superioris Tropici ad Septentriones exprorecta staret planicies, et si non usque adeo ampla, quod tamen humo pingui, mollique uligine prædita erat, segetibus oppido apta videretur.

A Septentrione Aretus re, et nomine fluvius profunda admodum valle, altissimoque clivo mœnia per supremum eius marginem ducta naturæ beneficio communiret. Ad brumalem ortum frons urbis angustior fieret, ubi Aretus Anaxo longe maximo flumini commiscetur, et eodem clivo ad altissimi, rapidissimique amnis eius ripam descenderetur. Ad meridiem denique clivus idem circumductus sinuosi fluminis ambitu defenderetur, satisque esse una a campo fossa muroque ducto partem eam urbis diligentius præmunire, reliquas facies, utpote, quas situs ipse tutaretur, haud ita multo opere indigere. Accedebat huc fontanæ undæ commoditas affluentissima, quæ circiter quarto ab urbe stadio, magno adeo fonte pullulabat, ut in urbem ducta non modo locis publicis, plateisque omnibus usui futura esset, verum etiam privatis ædibus abunde sufficeret. Fonti ipsi Euganei, ut verisimile est, Græco vocabulo rem significante, Physteris, quia *παρρησις* pullulare est, nomen, quod adhuc permanet, indiderant. Ad hæc videbant Anaxum ipsum ctsi rapidissimus esset, multaque abundaret aqua, altissimoque alveo glaream infidam secum assidue traheret, ponte tamen, si non lapideo, saltem sublimio, ante ipsius urbis ammensis faciem iungi posse; neque eos fallebant commoditates, quæ inde futuræ essent in com meatibus ab utraque fluminis parte comportandis, ipsum denique fluvium a Noricis, Carnicisque. Al-

pibus, sed ut uno verbo dicam a Tauriscis, multis hinc inde collectis per singulas valles annibus satis auctum, materiam ligni facti atque infecti plurimam, plumbi, stamni, æris, ferri, calybis, auri etiamnunc atque argenti, præsertim vivi copiam ex frequentibus toto eo Alpium tractu metallo fodinis magno numero provehendam suscipere, quæ omnia ratibus commodissime convectarentur; quæque asportanda essent eodem in vecta fluvio in Taurisanum, Foro-Juliensemque agrum sex plurimum horarum spatio, (ea est impetuousi fluminis velocitas) exponi posse, pedestre vero iter facientes primis castris in forum Iulii procedere, primis in Taurisanum agrum ingredi, secundis in Germaniam inferri, secundis adesse Vicentiæ, Patavioque ita sive suis opem allaturi essent, sive incursanti hosti obviam ituri, locum ad hæc omnia commodissimum intuebantur. Quibus omnibus persuasi ex ritualibus Etruscorum libris, IOVI OPTIMO MAXIMO sacra primum faciunt, Martis, Volcanique, et Vestæ more suo numinibus invocatis aream complanant, mox tauro et vacca iunctis aratrum circumducunt, et urbis auspicatæ faciem sulco primigenio designant, loco ducendis aquis tam publicis quam privatis fontibus non ignaviter excavato. Iamque templa, fora, prætorium, publica, privataque ædificia describuntur, omniaque opera utilia, et commoda incolis futura locantur ædificanda. Senatus mox ex antiquioribus et approbatis viris cooptatur, Evadrumviralis dignitas sub Consulari nomine instituitur, Ædiles creantur, Tribuni fiunt, Prætores, iudicesque adleguntur. Neque sacerdotum, Poparumque et Saliorum ordines post habentur. Non fabrorum, non centonariorum, neque dendrophorum, non armorum, et aliarum denique artium collegia negliguntur. Orta interim est de nomine controversia, quod id honoris clari admodum plerique viri sibi adsciscere cona-

bantur. Sed ne seditio hinc oboriretur, ad auspicia, uti gentis eius mos erat, concursum est. Responsum ab Aruspibus CASUM URBI NOMEN DATURUM, pax itaque rebus esset, continuareturque amœnissimæ habitationis ædificatio. Cum ecce tibi mostrosæ magnitudinis aper ex vicini fortunii faucibus in Poliam Poetici primum, id enim antiquum adhuc loco nomen, mox in Sergianum campum, et Montis scruxæ radices eruperat, Scalano, Saphortiano, Cusigio, Cavartiano, Nogarensique agris prædiisque devastatis, Arctianam inde vallecullam transgressus flaviorum planiciem, quæ parti, quæ a tergo urbis est, adiacet, furibundus invehitur, quaqua rueret clamorem excitari. Adcurrere hinc inde Romanos milites, non Tribunos, non Præfectos, non Imperatorem ipsum Sertorium otiosos esse, circumveniri Aprum undique hunc e corona modo hac, modo illac fulminis instar elabi, vulnerare multos, plures ambagibus fallere, impetuoso cursu omnes denique delassare. Præerat arcī, cui urbs amplianda adiungebatur Caius Flavius Hostilius Sertorianus, excitatus et ipse Calydonia hac venatione, ita eam Suidas vocat, forti arrepto veru castello egreditur, atque Aper qui urbis novæ fossas atque vallum ingressus erat illico fit obviam, hunc itaque convicio statim appellat, et Romano more ad congressum invitat. Dirigit in eum dentes Aper, Ille imperterritus hostem aggreditur, fixoque intra collum atque artus, venabulo immanissimam feram primo ictu exceptam humi prostermit, traiectaque in ima viscera teli cuspidē tam diu terræ affixum continet, donec post horribiles fremitus ac iteratas vasti corporis volutationes expiraret, quem mox in humeros sublatum ipse solus aliquandiu per Castra gestavit. Concurrere omnes admirabundi fortissimi iuvenis virtutem in cœlum efferentes. Sustolluntque mox ipsi Aprum, et in rete coniectum transmissis hinc inde contis

commilitonum cervicibus inpositum in triumphi speciem quoquo versum per urbis designata moenia circumferunt, quo fieret omnibus conspicuus. Hostilius interim equo cos ipso quo publico merebat invecus, et ipse subsequitur.

Excitantur hinc, inde plausus, acclamationesque inter quas una omnium iterata sæpius exaudiebatur *vir unus, vir unus, vir unus*, quod id incredibili admirationi esset, tam immauem belluam unius tantum hominis virtute concidisse. Excepta ea vox in causa fuit, ut quoniam ab Aruspice responsum acceperant Casum urbi nomen daturum, urbs ipsa *Virunum*, appellaretur. Scribunt enim Græci dum nominis huius causam perscrutantur, vocem huiusmodi apud Romanos id esse, quod apud eos *εἷς ἀνὴρ*, atque Aprum hunc in hunc modum urbi nostræ nomen et auspicia dedisse. Quod si quæ apud Suidam scribuntur vobis recitari cupitis, ita illic habent. Βηρένιον ὄνομα πόλεως νορικῆς ἱστος, ἑνθαπὸν χρημαθεόπεμπτον τὸν χώρον ἐλυμαίνετο, καὶ αὐτῷ πάντες ἐπιχορῶντε ὅθεν ἦννον. μέχρις ἀνὴρ τὸν εὖν περτέψας ἐπὶ τὸς ὄρους ἀνέθετο διόντι καὶ περὶ καλυδόνος μυθίνεταὶ διδὲ νορικὸν ἱπεβόησον ἅς ἀνὴρ τῇ ἰδίᾳ φωνῇ τυτίσσι βηρένους. ὅθεν ἡ πόλις βηρένιον ἐκλήθη. Ast hæc video, Latina fieri deprecitis, geram vobis morem. Berunium urbis nomen, Norica vero gens, ubi suis portentum a Deo missum regionem omnem devastabat, contra quem cum omnes progressi essent, nihil quicquam proficere, donec vir quidam Apro factus obviam, eum et confecit, et in humeros sustulit, cuiusmodi illud est quod se super Calydonia fabulantur; Norici vero admirati juvenis robur acclamaverunt voce patria vir unus, vir unus, quod Græce sonat *εἷς ἀνὴρ* unde urbs Virunium appellata est. Sed ne forte quis me fabulari fabulas arbitretur, mihiq; co succenseat, quod initio aliorum fabulas, et commentitias historias carpere visus fue-

rim, non dissimilia tamen ego pro veris venditare ag-grediar, hæc urbe de nostra dici ab antiquis monumen-tum indicat, paucis admodum abhinc annis, dum Ste-phania basilica reficeretur, terra erutum in quo scilicet historia hæc de Apro ab uno tantum viro confecto, de-que eo in triumphi speciem circumvecto pulcherrimo ope-re circumsculpta est. Et quoniam hac de sermonem fa-cientes peropportune iuxta fontem Stephanium consedi-mus, Aspicite obsecro monumentum ipsum e proximo, atque hic Flavium Hostilium Sestorianum Romanum E-quitum, multis et magnis honoribus insignitum, cuius gloria vetustatis edacitatem in hæc usque tempora supe-ravit, agnoscite. Animadvertite quid ad hoc primum la-tere sit insculptum, nonne præstantis formæ iuvenis, qui solus Aprum immanem venabulo traiecit? Hæc vero al-tera facies quam describit historiam? Aspicite primum omnium vastum id corpus Apri coniectum in rete, con-siderate quem præ se ferunt laborem viri valentes illi, qui plagarum contis in collum coniectis obvolutum Aprum sustulere. Videte Hostilium eundem in equo insidentem, ut læto atque hilari fronte subsequitur. Observate turbæ concursum, manusque ipsas ad cælum surrectas; Nonne inde insignis illius victoriæ admirationem, plausum, et acclamationem, et vocem etiam eandem ipsam, quæ apud Suidam, *Virunus* sonare, referrique subintelligitis? Nimirum historia hæc eadem est, quam ab auctoribus Græcis traditam dicebamus. Quod si quis venationem in medio positam esse dixerit, unumquemque studium eius profiteri potuisse, non negabunt tamen, quicumque rem ita sculptam inspexerint, eam ad historiæ Græcæ argu-mentum plurimum convenire, neque absonum dixerit qui-spiam Aprum in causa fuisse, ut verbi nomen impone-retur. Cum Aper Ephesiorum urbi condendæ locum osten-

derit, sus Æneæ, Cadmo vitula, Ilo bos, et passim apud auctores his similia et nostris longe etiam leviora conscripta sint. Sed age nihil contemur aliam quoque conditorii faciem contemplari. Est hic, uti videtis, iuvenis eiusdem effigies, quæ cervum comprehenderit, gestus vero hominis eiusmodi est, ut cornu alterum, quippe levum, deute connitatur, puto ut aliorum id avertat, alterum in sua statione contineat. Hæc est viri Bellunenses vestræ urbis facies; quam, ut facile coniectari possumus Hostilius ipse descripserit. Nam facta est hæc urbs ad cervini capitis similitudinem qua et Brondisium, unde illi nomen, quod ut Seleucus secundo linguarum ait *Βρύτιον* Messapiorum lingua significat cervinum caput. Et si parva licet componere cum magnis, habet et quandam magnæ Bizantii formam. Illa enim in procurrenti promontorio posita pro fronte, quæ orientem Solem atque meridiem spectat, alluitur propontide, a Septentrione angusto mari a continente discescit, ab Occasu muro per planicem ducto clauditur. Vestra vero urbs in promontorii similitudinem ab Occasu æstivo Capricorni ortum versus exporrigitur, et a lato cervini capitis instar in angustum procurrit. Ab ortu hyemali neque non meridie altissimo clivo, quem Anaxus ambitu flexuoso lambit, cingitur, a Septentrione Arcto angustiori fluente ad imum clivum, qui ejusdem est altitudinis, alluitur; donec in ipsius urbis conspectu in Anaxum ipsum influat, ab occasu tropici superioris fossa lata, muroque præalto munitur, pro urbis latere hoc area est, quæ ante portam primariam instar Theatri circumducitur ædificiis, atque hæc ipsius cervi frons videtur; aures ut in cervo amplæ, ita ab area duæ longe patentes plateæ porriguntur, publicis ambæ fontibus et privatis ædibus instructæ, quarum una Occidentem versus, inter urbis fossas, et longum ad-

modum suburbanum ducta Hippodromi usum præbuit. Altera in Aquilonem versa thermis vel Basilicæ, vel utrique rei commoda olim fuit. Nam puer cum essem, et Stephanicæ Basilicæ fundamenta ultima jacerentur, multa meminini me magnorum ædificiorum vestigia videre. Quotidie vero ex antiquis operibus lapidei alvei inde passim eruebantur, qui mox in Cives distributi privatis fontibus lacuum usum exhibuerunt, ex eorumque numero esse celeberrimum hoc Flavii conditorium modo dicebamus. Sed ut his omissis ad rem nostram redeamus, cornua quæ in sculpto cervo cernuntur suburbanas hinc inde vias domorum frequentia constipatas, et in plures angiportuum ramos deflexas indicant, quarum quæ Occidentem versus tendit in plano est, quæ ad Septentrionem declivis, et ad fluvium Arctum deiccta, idque fortasse sibi vult cornu illud, quod leva manu deprimitur. Pro cervi vero oculis binæ in urbe vestra arces fuere, in duobus quippe murorum angulis, in his autem custodias esse mos est, et oculus custodiæ signum, quamvis quæ olim a levo cornu erat, diruta nunc sit, et sola ostentet fundamenta, quorum etiam bona pars foroniorum Civium vestrorum ædibus occupatur. Optat cervus aquarum fluenta, optare videtur urbs vestra, ut exporrecto ad Anaxum rictu se inde proluat, ideoque linguam extra dentium claustra excrit. Hoc dubio procul est suburbanum illud tot ædibus frequens a porta Ruderum toto clivo positum ad marginem usque fluvii, quod in ulteriorem ripam usque protenditur. Sed hæc forte nimis poetica videantur; quare ea potius consecremur, quæ ad Flavii nostri celebritatem pertinent, quique is fuerit ex ipsa Conditorii memoria perspiciamus; quæ quidem, ut videtis ita habet.

C. FL. HOSTILIUS
PAP. SERTORIANVS
LAVR. LAV. P. EQ. R. M.

SIBI. ET. DOMITIAE
T. FILIAE. SEVERAE
CONIVGI. INCOMPARA
BILI

V. F.
ΓΡΙΓΟΡΙ ΧΑΙΡΕ
ΟΡΕCΙ ΑΕΙ
ΜΝΗΜΩΝ

Hic est igitur vester Flavius Hostilius Romanus Eques multis, et magnis honoribus insignitus, quem urbis nostræ conditorum arbitramur, in cujus gratiam Anaximum Flavium appellatum, mox corrupta voce in Plavin abuisse maxime verisimili conjectura dicebamus, quin et Flaviola planities, quæ urbi contigua est videtur ab eo nomen accepisse, cum hoc præsertim in ea uti vidimus, Conditorium repertum sit, quò super ambigere posse neminem existimamus; nobis igitur maxime lætandum, quod Flavii nostri memoria vetustatis edacitatem in hæc usque tempora superarit. Sed age, quoniam ita vos cupere animadverto, inscriptionem ipsam, quibusdam litterarum notis, quæ punctis singulæ distinguuntur, obscuram luci dare, et quicquid in ea est ambiguitatis explicare aggrediamur, mox utrum Bellunum et Virunum idem esse possint, et quomodo nominis mutatio facta fuerit, si per otium licebit, examinabimus. Inscriptio est C. FL. HOSTILIUS PAP. SERTORIANVS. Quod puto vos non ignorare verbis his explicandum esse. *Caius Flavius Hostilius Papinius* (leg. *Papia*) *Sertorianus*. Subsequuntur inde monosyllaba duo iisdem pene repetita litteris LAVR. LAV. Quod fortium Militum,

et eorum maxime, quorum opera, et labore victoria triumphalis comparata esset, præmium erat. Sacris enim Laurentalibus quæ prius in Acie Laurentiæ, quæ Romulum, et Remum educaverat, honorem instituta Milites ii, quorum virtus in bello maxime enitisset, nominatim celebrabantur, accedebatque virorum fortium titulis sempiternis, ut Laurentalibus laudati dicerentur. Istiusmodi inscriptionis forma aliquot litteris locupletior habetur eo monumento, quod Feltriæ victura vetustatis memoria conspicitur in hunc modum.

C. FIRMIO. C. F.
MENEN. RVFIN. EQ. PVB.
LAVREN. LAV. DEC. FLAMIN.
PATRONO. COLLE
GIORVM. FAB. CENT.
DENDR. FELTRIAE
ITEMQVE. BERVENS.
COLLEG. FABR. ALTI
NATIVM. PATRONO

In inscriptione hac pro LAVRENTALIBVS. LAVREN. una plus syllaba quam in nostra sit notatum videtis. Sed enim singulæ illæ litteræ P. EQ. R. M. magnam omnibus faciunt ambiguitatem. Quod ita consentientibus huiusmodi antiquitatum peritis interpretamur: *Publico equo Romano meritis* frequentissimum id in titulis EQ. PVB. hoc est *equo publico* absque alia verbi merentis, aut militantis adiectione, quod nonnulli *equiti Publico* inepte legunt. Nam *equo publico* nulla dempta littera habetur in plerisque veterum Epigrammatibus, ut in quodam Foroiuliensi, quod heri Ambrosius Regiensis iuven-
tulis vestræ moderator optimus a se descriptum ostende-

bat. Eius copiam mihi fieri iussi, quæ quidem iis litteris inscripta est.

1.

T. VETIDIVS.
T. F. SCAPT.
VALENS
III. VIR. IVR. DIC.
QVINQ. PONTI
SIBI. ET.
T. VETIDIO
POTENTI FIL.
EQVO. PVBLICO
ANNOR. XX. M. III. D. V.
T. F. I.

2.

Est et alia Neapoli
sic inscripta

M. VECTIO
M. F. PAPIO
EQVO. PVBLICO
PRAEFECTO. COIL.
VI. THRACVM.

Sunt etiam Brixiae inscriptiones duæ in quibus EQVO PVBLICO integre notatum est, eas age iam accipite, ut locuplex testimonium eorum, quæ supra diximus.

SERVILIO. POLIAN.
EQVO. PVBLICO
DECVRIONI

SERVILIUS. VERVS
PATER
VT. FIERET. PETIT
L. D. D. D.

C. RAESIO
P. F. FAB.
AEMILIANO
SENIORI
EQVO. PVBLICO
OMNIBVS
HONORIBVS
MVNICIPALIBVS
PERFVNCTO

Ita declaratum est Cicronianum illud in Antonium. Ibi altera statua equo publico. Sed antequam ex equo hoc descendamus, non dubitabo vobis dicere, in aliquot monumentis dici solitum, exornatus equo publico, ut Beneventi antiqua admodum inscriptione legitur. Q. PLOTIVS. Q. F. QVIR. ROMANVS EXORNATVS EQVO

PVB. et quæ sequuntur. Alibi legas habenti Equum publicum, ut Romæ ad portam Appiam in jugo: C. CORNELIO PRISCI F. HABENTI. EQVVM. PVBLICVM. a libi equo publico donato, ut apud Cordubam in Hispania SENECAE TARQ. ÆD. Q. II. VIR. EQVO. PVBLICO. DONATO. Sciendum vero Equites apud Romanos, ut Cicero ad Atticum indicat Ordini senatorio fuisse dignitate proximos.

Sed ut nihil relinquamus intactum in inscriptione Vettidiorum, tria illa elementa subscripta T. F. I. nil aliud sibi volunt, quam *testamento fieri iussit*. In Hostiliano locutiones quinque Græcis scriptæ litteris ΓΡΙΓΟΡΙ ΧΑΙΡΕ ΟΡΕΞΙ ΑΕΙ ΜΝΗΜΩΝ, salutationis is modus est a rebus quarum studio salutatus afficitur. Vigila, delectare montibus semper memor. Sed enim ipsa scripturæ ratio non satis litterata est, cum in locutione γρηγορι littera ea desideretur, quæ EI diptongum faciat; sed minime mirum hoc, quia milites arma magis, quam litteras norant. Et una quaque ætate passim multa ita deluxata, curta, inversaque observes, quod plerumque vocis, quæ in usu esset sonum potius quam scribendi rationem sequerentur. Sed quoniam Epigramma illud, quod allatum Feltria vobis legendum tradidi, multas, ut video, inter vos ambiguitates excitavit; operæ pretium fuerit eas explicare, vicinitas, n. id juris habet, ut quæ honeste poscat, merito debeat impetrare, quibus quidem declaratis ad aptior nobis fiet via ad ea probanda, quæ de Belluni nomine vobis indicanda suscepi. Sed illudne in tam aperta re multum immoremur, manifestum, quod C. FIRMIO. C. F. MENEN. RVFIN. tantumdem est, ac si scriptum esset, CAIO FIRMIO CAI FILIO MENENIO (leg. *menenia*) RVFINO. Idque potius quod subsequitur interpretabimur. EQ. PVB. LAVREN. LAV. DEC. FLAMIN. PATRONO.

Idem esse ac si scriptum esset, EQVO PVBLICO LAV-
 RENTALIB. LAVDATO. DECVRLE FLAMINVM, vel
 FLAMINLE PATRONO. Sequuntur inde verba pleraque
 detruncata. COLLEGIORVM. FAB. CENT. DENDR. FEL-
 TRLE. ITEMQ. BERVENS. Idest COLLEGIORVM. FA-
 BRORVM. CENTONARIORVM. DENDROPHORORVM.
 FELTRLE. ITEMQ. BERVENSIVM. Additum mox COL-
 LEGII. FABR. ALTINATIVM PATRONO. quippe COLLE-
 GII. FABRORVM. ALTINATIVM. PATRONO. Ita ut Col-
 legia fabrorum, Centonariorum, et Dendrophororum pari-
 ter et Feltriæ et Beruæ fuisse, Altini fabrum tantum intel-
 ligatis, quorum firmitus is patronus esset. Beruam autem
 ætatis nostræ peritiores Bolzanum esse volunt, Plinianum
 secuti ordinem, Feltrini, Tridentini, Beruenses. Quod ve-
 ro FAB. et FABR. pro FABRVM possessivo casu numero
 multitudinis positum sit nemini dubium esse crediderim,
 quoniam id inscriptionis passim habetur. Vnde vero CENT.
 pro CENTONARIORVM et DENDR. pro DENDROPHO-
 RORVM commentari didicerim aperiendum. Multæ sunt
 veterum inscriptiones, quæ huiusmodi locutiones litteris
 omnibus explicant, sed ut interim Romanas, quæ pluri-
 me sunt, præteream, quam Brixie antiquo monumento
 a se olim lectam et cum fide descriptam ad nos attulit
 Iurisconsultus cuiusque vester Theodorus Paganus affe-
 ram, ita enim est.

COLL. FABR. ET CENT.
 SEX. SEXTIO. ONESIGENI.
 ORNAMENTIS.
 DECVRIONALIBVS.
 BRIXIAE. VI. VIR. AVGVSTAL.
 PATRONO. COLLEGIORVM.
 FABR. ET CENTONARIOR.
 ET DENDROPHORORVM.

Et quod Parmæ incisum marmor ostendit mihi vir doctissimus Georgius Anselmus

PRAET. LEG. XX. VALEN.
 VICTR. PRIMOP. LEG.
 X. GEM. PIAE. FIDEL.
 CENT. LEGION. III. SCY
 THICAE. XI. CLAUD. XIII. GEM.
 VII. GEM.
 PATR. COL. IVL. AVG. PARM.
 PATR. MUNICIPIORVM. FOROVENT. ET. FORO
 NOVANT. PATR. COLLEGIOR. PARR. ET CENT. ET
 DENDROPHOR. PARMENS. COL. CENT. MERENTI

Satis igitur vobis liquet Centonariorum et Dendrophorum apud Maiores nostros collegia fuisse, esseque nunc præcipue. Erant vero Centonarii, qui centonibus vestibus militaribus contextendis operam dabant. Nam huiusmodi vestes vectigalis nomine publice militibus impendebantur, et in hanc usque diem Feltrini huiusmodi crassioribus pannis contextendis plurimam impendunt operam. Dendrophori vero, ut Græci plane vocabuli significatum, ostendit, ii sunt, qui ligni materiam, quæ per nostra plurimum flumina in Adriaticum Venetias assidue convectatur traducendam redimunt, quos a ratiis ea materia contextis, ratiarios vocitatis, exercitores ratiarum Vlpianus. Quantum igitur ad Hostiliani Epigrammatis Intellectum pertinet, satis hactenus explicuimus, quidque Græci de urbis vestræ nomine tradiderint, intellexistis, quibusque coniecturis adducar in eam sententiam, ut si quis Romanorum Urbis vestre nomen dederit, eum fuisse putem; cuius nomen et historia eadem ipsa, quam super Apro ab uno viro confecto, Suidas memorat, antiquissimo sculpta monumento conspicitur. Reliquum vero esset, ut unum vobis scrupulum eximerem, qui vos addubitare facit, u-

trum Bellunum, et Viruntum eadem esse urbs credi possit, quod tamen ut vobis testatissimum relinquam, longe mihi facilius erit, quam Historiam ex Græco fonte haustam de vestræ urbis origine nuper explicuisse. Sed quoniam satis hodie locuti sumus, et Sol iam inclinatus occasui proximus est, privataque plerisque vestrum negotia incumbunt, de chorographia, situque Belluni, quæque fuisse videatur in nomine demutationis causa, et aliis quibusdam ad urbis antiquitatem et gloriam pertinentibus in crastinum dicere differemus. Sapientissimi enim viri dictum memini, summo opere cavendum, ne vel iuvandi studio sinus apud quempiam importuni. Vos interim valebitis.

SERMO SECUNDUS

Nimirum video viri Bellunenses non ingratam vobis fuisse hesternam dictionem meam, quæ C. Flavium Hostilium Sertorianum verisimilibus quidem argumentis urbis ipsius vestræ si non Conditorem, certe vel ampliorem, vel Coloniae deductorem indicabat. Pro indicio autem rei vobis placitæ accipio, quod adeo frequentes hodie ad audiendum convenistis, qui heri uno prope minus viginti casu ad fontem Stephanium, et ipsius Hostilii conditorium aderatis. Hodie vero chryptoporticum hanc omnem magno adeo numero complevistis. Dabo igitur pro viribus operam, ne vos huc accessisse poeniteat, si ulla patriæ vestræ non inani quidem gloria, si antiquarum rerum cognitione, si veritatis studio ducamini.

Illam vero primum omnium difficultas expedienda est, quæ diu doctorum quorundam animos sollicitos habuit; et in hanc usque diem aqua hæerere coegit. Cum apud Plinium et Ptolemæum Græcosque nonnullos qui vel de

situ orbis, vel de urbibus aliqua conscribere, Bellunum inter Venetas urbes adnumerari deprehenderet, Virunum tamen quam eandem esse asserimus, apud eundem Plinium videatur in ea esse oppidorum nomenclatura, quæ nonnulli ad Ripenses Noricos pertinere falso existimant. Quæ quidem loca recitata, examinataque explicatiorem opinionis nostræ intellectum efficient. Qui sit igitur Plinianus in regionibus his describendis ordo, videamus. Vnde vigesimo libri tertii capite percurrit, Primo Plinius oram Venetiæ maritimam, enumerat inde flumina ad oricum usque, sed non ea per ostiorum, quibus influunt in mare ordinem, sed a fontibus quædam; atque hoc illud est, quod maiori, minorique Tiliavento decursis Anaxum mox ponit, quo Varamus defluit. Hinc oppida littori viciniora. Altinoque per Istram, Liburniamque usque procedit. Mox ad Mediterranea regionis eiusdem revertitur a Cremona ambitum omnem amplectitur Acedum usque Bellanumque proventus. Hinc Vicentiam retrovertitur, inde Mantuam. Sed agite nuno. Qua regionis decimæ parte, locoque sita sit Bellunum inspicimus. Ita fiet, ut quæ spissa adeo videntur defecata dicendo clarius elucescant. Sane verba Plinii sunt. In Mediterraneo Regionis decimæ Colonia Cremona, Brixia Cenomavorum agro; Venetorum autem Adria, Ateste, et oppida Acedum, Patavium, Opitergium, Bellunum, Vicentia, Mantua, Tuscorum Transpadum sola reliqua. Videtis hic urbium ordinem, non tamen de situ sumptum, neque per alphabeti seriem, cuiusmodi fuere Octaviani Augusti commentaria, dispositum. Nam ab Acedo, quæ nimirum in Pontificum Romanorum actis Cencta nunc est, urbs olim et magna, et opulenta, quamvis nunc magna sui parte vici speciem exhibeat, arce ipsa sola adhuc muro cincta. Ab hac inquam inter Bellunum et

Opitergium media, Tarvisio præterito, quod nondum fors an urbs illa condita erat, Patavium provolat; inde veluti quodam aurigandi studio, repetito in contrarium itinere Opitergium revertitur, inde Bellunum, Acedo media, inde Vicentiam usque transcurrit immemor Feltriæ, quæ nunc inter has media; sed ipsa quoque ut nonnulli putant nondum extabat, quod absurdum dictu, cum statim Feltrinos et Tridentinos inter Rhætos enumeret. Ita apud Ptolemæum ordine magis tortuoso. Venetæ Civitates mediterraneæ sunt. Tridentum, Bellunum, Vicentia, Opitergium, Acedum, Ateste, Patavium, Altinum. Neque hic ulla est Tarvisii memoria, perinde ac neque Feltriæ. Sed utcunque posita sint hæc a Cosmographis, agnoscunt iam illi Bellunenses Venetos, quos Græci dubioprocul modo virunetos, modo virunios vocant. Iuncturus inde Plinius Venetis et Rhætis provincias subsequentes, capite vigesimo incolas ponit Alpium, iuxtaque Carnos inquit, quondam Taurisci appellati nunc Norici, paulo post de Noricis ait, his contermini Rhæti. Inde, nobis hic ita relictis, per Lepontios transcurrit Alpes ad confinium usque Ligustici maris, quibus prima supra vigesimum capite relictis, ad oram maritimam et eius Insulas descendit; ac per Liburnos ad Titium usque fluvium provelitur. Mox xxij. et xxij. cap. a Liburnia Dalmaticam perquirat, productoque itinere ad oram usque Macedoniæ, qua parte Adriaticum attingit, ubi oppidum Oricum a Colehis conditum memorat, unde mox initium Epiri, inde ad Carnos et Iapidas retroversus montana quæ ad Septentrionem reliquerat descripturus, principium capit a Carnorum Iapidumque finibus atque Rhætis, inter quos nos Medii sumus. Ait enim Rhætis iunguntur Norici, quod quidem principium esse deberet vicesimi quarti capitis, si libri continui sunt in capita dividendi, in hunc mo-

dum. A tergo Carnorum et Iapidum, qua se offert magnus Ister, Rhætis iunguntur Norici, ubi animadvertendum est, quod in Venetiis et Rhætis describendis, ab meridionali parte Bellunum usque pervenerat, Noricos mox percursurus; qui a tergo Carnorum et Iapidum incipiunt, et ad Septentrionem inde porriguntur, ab eadem in finibus urbe posita exorditur, inde ad magnum usque Istrum profecturus, unde mox iter dirigit in Pannoniam. Oppida vero Noricorum enumerat Virunum in primis, mox Celeiam, Teurniam, Aguntum, Amoniam, Claudiam, et alia, quæ hic non habeo necesse commemorare; præcipue cum mihi fides facienda sit Belluni nomen ex Viruno demutatum. Sed ut hæc planius intelligantur, non abs refuerit, ut semel Noricorum fines investigemus. Capite xxv. Pannoniæ fines positurus Plinius a fronte ait Scordiscos esse, a tergo Tauriscos; eosdem autem superius Noricos appellarat. Et Strabo Noricorum aliquos vocari Carnos, Tauriscos alios scribit. Quod submonet apud Plinium, ubi Anaxum oriri ait in montibus Tarvisinis, Tauriscis forte legendum esse; Nam apud hos omnino nascitur. Quamquam quod ad Tauriscos attinet, sunt litteratura mobiles admodum viri, qui odiernum vulgi sermonem secuti, nostros hos finitimos, populos Tauriscos potius quam Tauriscos vocatos ab Auctoribus suspicentur, quod Taur vulgo, qui Latine Teuton dicitur, et toto hoc Alpium nostrarum tractu Tauri nunc appellantur, Taurisci tamen passim Plinio sunt et Straboni; quamvis Eratostenes Teriscos scribat, et Taurinos Tertio Polybius. Apud Stephanum simpliciter *Tavrianos* *ἱθρὸν περὶ τὰ ἄγρια*. Sed quod eos Eratostenes per, e, prima syllaba scribi admonet, eosdem et Troos vocari dicit; quod quidem consensum habet cum iis, qui Antenoreos quoque hæc diffusos tradunt, et in Ripenses usque Noricos pe-

netrasse; de quibus monumentum antiquum: in Termini formam primo sermone nostro vobis indicavimus, quominus ridiculum videatur præclaros esse Teutonici nominis Heroas, qui se originem ab Hectore, et fratribus eius duxisse profiteantur. Igitur ad nostra redeamus. Palam est Noricis finitimum esse Iulium Carnicum, si Plinio, si Ptolemæo, si nostrismet oculis credimus. Nam id vicinorum nostrorum nomen adhuc perdurat incolume. Lapidia nimirum ea est; cuius bona pars nunc Fori Iulii patria nuncupatur; de qua apud Maronem: *Et lapidis arua Timani*, pars etiam ad Istriam pertinet. Sed eia demum urbem nostram, ut video errabundam, palantemque perquiramus. Foroiulienses a meridie dubio procul nobis sunt contermini, ab Oriente Carni, a Septentrione Noricis inserimur, iique Taurisci iam sunt, ab Occasu Rhætos ad septimum lapidem habemus. Extat Antonini Augusti itinerarium, si modo illud Antonini est; utcunque tamen receptæ fidei commentarium habetur. Ibi digressis ab Aquileia, Viruno, Montana statim offeruntur, quorum primi se nobis exhibent Cathorini. Nam eam Norici partem, quæ supra etiam Anaxi fontem, et rivos in eum amnem confluentes, per arctissimas profundissimasque valles hinc et inde præcipitatos pertinet, in Bellunensem usque agrum, Græco vocabulo vulgus Kathore vocat, qua locutione populi montium accolæ significuntur. Tantundem enim est, *καθ' ὄρη*, quod per montes; ut ex hoc quoque nomine vere puriterque Græco, Græcorum gentes hic olim habitasse cognoscamus, ne fabulosum quis putet, quod heri Euganeos in hos montes se recepisse dicebamus. Hi vero a meridie Carnos finitimos habent, et aliquot eorum vicis imperant, gens civilibus ad modum ornata moribus, ingenio, facundia, et rei cuiuslibet industria celebris, ante omnia autem si-

de in Venetum nomen incomparabili, et ob id legibus suis vivere permissa, Illustrissimique Senatus Veneti liberalitate, tributorum, operumque omnium immunitate donata. Ab occasu Rhæti nimirum sunt, in quibus primum Feltria recensetur a Plinio, urbs ea ad Occidentem Solem, Belluno digressis Rhæticarum prima brevi admodum se nobis offert itinere; et nisi oculis nostris interposito colle summoeretur. Iam nunc in conspectu ex hoc loco esset.

Quinque igitur Gentium medii commoditates nostras Rhætis Noricis et Carnis alpinis gentibus. Campestribus vero Foroiuliensibus, et Venetis communicamus, ita vicinitas in causa fuerit, cur modo huic, modo illi regioni adscripti fuerimus, quibus tam brevi spatio contermini sumus. A Rhætis enim septem non amplius passuum millibus distamus. Noricum a nobis principium, ut dictum est, sumit; Carni proxime finitimi et ipsi sunt, Foroiulienses contigui; Taurisani ipsi quoque non procul, quamquam in Rhætos vicis aliquot ingredimur. Mediterraneorum Noricorum montana ad Septentrionem late obtinemus quorum aliquot Castella in tumulis ditioni nostræ subiecta sunt. Foroiulienses versus, quorum aliquando limes Plinius ante urbis nostræ conspectum fuit, et in eorum nos aliquando planiciem propecti non pauca eius regionis oppida tenuimus, in aliquot tamen passuum millia porrigimur.

Quod vero Plinius Noricos ait produci usque ad magnum Istrum, ut hæc rectius percipi possint, sciendum est Noricorum populos alios ripenses, alios Mediterraneos appellari, ut in Theodosii, Honorii et Costantini Imperatorum Commentariis aliquot observavimus. Ripenses illi nimirum sunt, qui per Istri ripam, et eam agri partem extenduntur. Mediterranei, qui per Alpes in nostram usque regionem porriguntur sub auspaticissimo Austriæ

nomine maxima sui parte cōprehensi. Quod vero in hoc tractu, locoque, ubi nostra urbs, Virunū sit apud Auctores mentio primum Suidas rerum, locutionumque antiquarum collector apud Græcos diligentissimus testis est, qui *Βέρουνος* Italicam urbem agnoscit, et nomen illi e Romana voce, quod heri dicebamus, inditum ostendit. Neque magni faciam, si quis Apri historiam, quæ opere prorsus antiquissimo apud nos in marmore sculpta est, eam esse quam enarrat Suidas contentiosius abnegarit; cum Stephanus in eo compendio, quod ex Hermolai Geographia contraxit, Virunum in Noricorum Mediterraneis statuatur, et Italicam urbem dicat, cuius hæc sunt verba. *Βέρουνος ὡς Λούγδουνος Ἰταλὴ καὶ πόλις μεταξύ τῶν Νορικῶν* (ita enim in castigatis codicibus non *ἀρικῶν*, ut in impressis hactenus habetur exemplaribus) *τὸ ἑστῆκον Βερουνήσιος, ὡς Λουγδουνήσιος*, quod ita latine reddi potest. Verunum ut Lugdunum Italica urbs in Mediterraneis Noricorum gentile nomen Verunesius, ut et Lugdunesius. Porro nusquam loci urbs est ulla, quæ simul et ad Noricos; et ad Italiam pertinere possit, nisi una Bellunum nostra. Neque tamen credideritis quæ modo *Βέρουνος* modo *Βέρουνος* Græcis est quod alicubi perperam *Βάρουνος* per, *, scriptum est, eam esse posse Veronam, quamvis nonnulli capti sint nominis vicinitate. In Rhætis nimirum illa veterum quorundam auctorum consensu originem a Thuscis ducit, sive ut nonnullorum est sententia, de qua sermone superiore, a familia quæ vera vocabatur; sive debita aliquando a Breno inde Gallorum Rege instaurata. At Virunum, uti ostensum ab Eugancis coli cæpta, a Romanis aucta, nomenque inde hoc adeptum pertinet ad Noricos. Illa in prima planicie agri Veneti Rhæticorum montium radicibus adhaerescit; Ilæ in val-

les has, citra saltus Acedi, et marinæ vallis iugum, reducta aliquantulum ab eiusdem agri planicie recessit.

Illa ad amœnum Athesin Venetiæ primæ, hæc ad Plavium, sive Flavium iam dicere malueritis Venetarum, quæ ad Septentriones vergunt, urbium ultima. Quo loco illud animadvertendum est, nominis huius æquivocatione factum, ut qui *Æneæ Pii* rerum Germanicarum, Boemicarumque volumina recentius descripsere Veronenses, pro Virunenses, qui nos sumus eo loco posuerint, ubi de accessione ad Othocari Boemorum Regis imperium facta, scribit Pits eum Austria potitum in Adriaticum usque littus fines porrexisse. Ad cuius auctoritatem Virunenses (ita enim legendum est, non Veronenses). Feltrini Taurisani, et Foroiulienses plerique alii sese contulere, ita Verona non sua, sed librariorum aut scriptorum culpa, qui regionum situs non ita exploratos habebant, barbarie illius temporis omnia permiscente, multarum rerum memoriam, quas ne videar importunus, prudens præteribo, per æquivocationem enim bis ademit; quam facile recuperare possimus, si ubi de civitatibus, aut oppidis, inter Austriam, et Forum Iulii, Taurisium, Feltrumque agitur, quotiescunque Veronenses occurrerint, eruditus Lector Bellunenses, sive ut peritiores ubique scriptitarunt, Virunenses, vel Virunesios reposuerit; quod si parum Græcorum fidentis auctoritatibus, recitavi vobis ex itinerario Antonini credito Viruni nomen, idque Bellunum esse probavimus. Quod si quis Virunum in Ripensibus esse contenderit, eamque esse, ut putare nonnullos video, quæ nunc Neistat voce Teutonum appellatur, videretur Antoninus, aut quisquis ille fuit vir dubio procul accuratissimus itineris ordinem confudisse, cui, si hoc his demus dicendum fuerat, ab Aquileia, montanis, Virunum, non autem ut dicit ab Aquileia, mox Viruno

montana adiri. Vnde manifestum est Virunum ad eam pertinere partem, quæ citra Alpes est. Habemus et aliud testimonium, atque id re ipsa locupletissimum, quale quantumque sit in urbe nostra Collegium eorum qui (et enses et arma reliqua fabricent, summa omnium commendatione celebrata nemo vestrum, nemo externorum, nemo veterum ignoravit quam gloriam Iacobus Bellunensis nostri sanguinis vir Seravalle quoque, ubi uxorem duxerat, eoque transmigraverat, paucis ante anois transtulit, et usque adeo auxit, alumnorumque educatione propagavit, ut nunc tota pene Italia Enses huiusmodi revera Norici, hoc est Virunenses, Seravallici ob Emporiorum vicinitates nuncupentur; cum tamen Seravallensium officinæ minime contemnendæ eultellarix potius sint quam spatharix, ut Græcum vocabulum Togadium, in vulgus olim iam receptum, cum præsertim Vegetius id agnoscat, et eo Gladios maiores significari tradat. Hi vero Belluni tanto numero cuduntur, ut quamvis multæ sint eorum officinæ, nemo tamen maniceps huiusmodi operum, quem mercatores poseunt numerum explere possint, sed pretio in futuri anni opera prænumerato omnes abeunt, quasi futuri anni frugem præmercati. Auditi igitur ex Constantinianis commentariis, qualia nam essent tributa, quæ illius temporis Imperatoribus solvebantur, antiquissimo huius oeconomicæ libro, quem Romæ apud Masseos legi ita notatum inveni, schola Concoordiensis sagittarii, Berunensis Scutarii et armorum, et quæ sequuntur. Videtis apud hunc Berunum apud Antoninum Virunum de urbe eadem dictum; neque suspicio quemquam ex peritis dubitare iam, quin illi unum eundemque locum intellexerint. Ita autem Bellunensis schola armorum erat ut Mantuana, quod in iisdem commentariis sequitur, loricaria: Cremonensis scutaria: Ticen-

sis arcuaria: Lucensis itidem spatharia, quamquam nihil me offenderit (quando nonnulli hodie importune admodum Noricos ab hoc tractu summovent, neque cum in fluvii Italian cadentibus commune quicquam habere contendunt, quorum ego descriptiones aliorum iudicio reliquerim) aliam esse urbem iuxta Danubium, quæ ut isti commentantur hodie, uti supra meminimus Neistadt barbaro vocabulo nuncupetur, olim Virunum appellatam. Nam ne Chorographos minus inspexisse videamur, in Germaniæ climate Virunum a Ptolemæo recensetur, quod oppidum esse nonnulli alii volunt, quod vulgo nunc Indenburk appellatur. Quid vero mirum, si Ptolemæus, qui Tridentum in Venetia posuit, Virunum in primi Norici montis costa positam ad Germaniam pertinere crediderit? Præterea longe aliud est ad Parallellorum normam urbes supputare, aliud provinciatim, ut ita dicam, per Regiones singulas oppida dinumerare. Ad hæc nonnumquam eorum, qui rerum potiuntur, Imperium, ampliatiq; reductive fines; nonnumquam incolarum migratio, nonnumquam Coloniarum adventus, ipsa nonnumquam, ut hic accidisse potest homonymia, nomina locorum et gentium pleraque nunc repetierunt, nunc similia, nunc immutata protulerunt. Nam et Bononia in Togata Gallia una, et in Pannonia altera, Ptolemæo memoratur, est et Bononiæ Ducatus in Avernis Bolonia vulgo dictitatus. Mediolanum celeberrima in Insubria, in Aquitania *Μεδιόλανον*. Stephano, cuius civis Mediolanius. Una erat Carthago in Libya, in Hispania altera. Non in nostra tantum regione Veneti, sed et in extrema Galliarum ora ad Oceanum Occidentalem Iulii Cæsaris præcipue bello celebres. Feltrum, ut nunc cognominatur proxima nobis civitas, alterum eodem nomine in Vmbris oppidum Principibus Urbini familiæ cognomentum dedit. At fuimus nos, erimu-

sque semper æquivocationibus obnoxii, sive Græce, sive Latine, sive familiari nostri temporis vocabulo, urbis nostræ nomen enuntietur. Civitalis vulgo nunc urbs Bellunum est, Civitalis itidem alterum, atque id admodum nobile Foroiulii oppidum. In Apulia quoque, atque etiam alibi oppida quædam sunt Civitales dicta, si ad latinum confugiamus nomen, vestra urbs dubioprocul hodie Bellunum est; at et Belon Ptolemæo, et Stephano urbs in Hispaniæ Bætiæ situ memoratur Turdulorum patria, et eodem loco Belonis fluvii hostia describuntur accolæ Belonii. Vbi Querquanas fauces, Leonieumque secundo Plavii flumine egressi sumus. In Taurisanum mox campum ingressi, Montem Bellunum, olim oppidum, nunc vicum frequentissimo Emporio nobilem invenimus; quem locum, ut facilis coniectura est Maiores nostri, vel ædificaverint, vel Coloniam deduxerint, aut ita omnino excoluerint, ut a se merito loco nomen indiderint. An scilicet putatis ditionis vestræ fines his olim angustiis, quibus nunc circumscripti sumus, coarctatos? Vt scilicet ad Meridianum et Occidentem Solem vix in octavum, aut decimum lapidem porrigerentur? Longe mihi credite longe latius extendebantur, perque Casamattiam, Vadum altum, Seravallisque fauces in Foroiulii campos progressi multa obtinebatis; per alteras mox fauces Ubaldinas, quippe, et Vallem marinam, fulloniasque et collis alti iuga transgressi Opitergium usque scirebamin. Ocasum vero versus in Taurisanum agrum dilatabamini. Ita montem Bellunum forte condideratis, ita Musculentum tunc oppidum, nunc vicum, qui adhuc vestro paret Episcopo obtinebatis, ita antiquissima Opitergio iura dicebatis. Castro Sollici, Fileto, Franeoni, Cendon, Castro Caronis, et Fregonæ et plerisque aliis locis, quæ nunc necesse non habeo commemorare leges imponebatis. Hinc illa olim fuit Bel-

lunensium vis, et in re bellica claritas, ut Foroiuliensibus, Taurisanis, antiquissimis Venetis, Rhætis, Noricisque finitimis terrori essent. Vos Antenorem Troianosque eius comites, reliquis in societatem Euganeis advocatis totiens bello lacesistis, pugnacissimasque gentes, quæ sub tam insigni duce militabant, ita deum attrivistis, ut pacem a vobis petere cogerentur, et in Regni participatum, solo ipsi contenti nomine cooptarent. Neque tamen antiquum, hoc est vestrum Euganeæ nomen ullo unquam tempore potuit aboleri. Vos præclara virtutis vestræ monumenta, Flaviorum civium vestrorum auspiciis in media Verona posuistis, ut pars ea arcus antiquissimi, via ad leones indicat, inscriptione teste, quæ temporis iniuriam evicit; cuius pars hæc superat: TI. FLAVIVS. P. F. NORICVS. III. VIR. I. D. reliqua deiecta sunt. Vos Taurisanos Regulos, vos Utinenses, Aquilegiensesque Præfectos non semel armis in sententiam vestram attraxistis, non semel beneficiis ita estis prosequuti, ut vel privatus, civis vester, Spiritellus, gente, quæ potens admodum in hac urbe olim fuit, inventus sit, qui privato sumptu exercitum bene magnum compararet, et eventu prospero, virtutisque ope optatam sociis Foroiuliensibus victoriam afferret. Vos Pemonem civem vestrum Foroiuliensibus summæ integritatis, summæ continentię principem dedistis, cuius laudatissimos mores, et dignam Rege vitam ipsi ultro prædicare non desinunt, publicatisque per historiam rebus ab eo gestis, memoriam hominis nulla unquam posteritate defuturam æternitati consecrandam curavere. Vos denique Venetos, nunc rerum dominos, quod ipsi, quique res eorum gestas scribunt, neque inficiantur, neque dissimulant, ansi estis non semel bello provocare, fines eorum incursionibus devastare, signa vestra pro maris littore ante urbis aquosæ conspectum si-

gere, et Sabinorum Cinninensiumque instar, uti illi Romæ in collibus, ita vos nascentis in aqua urbis, potentissimæ olim futuræ incunabula sollicitare. Ignari scilicet inde mox vobis otium comparandum, unde tunc contentiones, et molestias aucupabamini. Fuit enim vobis Ioannes Episcopus, penes quem erat totius rei Bellunensis summa, eius auspiciis de Plavii hostiō cum Venetis gravi admodum bello decertatum. Ita vos rates secuti vestras, vestroque invecti flumine, ditionem a Noricis Rhætisque Alpihus adipsum usque mare Adriaticum proferebatis. Quæ quidem omnia libentissime vobis per Historiæ seriem commemorarem, fidemque iis quæ nunc obiter attigi facerem, deque Reipublicæ vestræ regimine, quique temporum status, quæ conditio, qua multis ab hinc annis rerum vicissitudines fuerint, quo denique fato in hanc inciderimus rerum tenuitatem enarrarem, nisi instaret illud, quod tantum vobis negotium facessere videtur, ob eam, qua sollicitamini ambiguitatem quod, Bellunum longe aliter sonat, quam Virunum, quasi Iudemburk aut Neistadt ad vocem eam propinquiora sint, quæ nihil commune habent cum Viruni vocabulo, cum locutio Bellunum, cum Viruno usitatissima litterarum et mutatione et affinitate congruat. Quare necessarium est huius demutationis causas vobis hodie declarare. Primum autem omnium nemini dubium esse crediderim, quod ad primam nominis huius litteram attinet, eandem esse notam apud nos, quæ apud Græcos secundum in litterarum ordine locum tenet, alio tamen sono a Græcis, alio a nostris hodie pronunciari. Siquidem eam Græci consonantium primam eum enunciant, nos, V. consonantem scribere solemus; qui vero apud nos est BE syllabæ sonus apud eos per VE exauditur. Hinc apud nos Belus, et Belides, quod illi Velus, et Velides videntur enunciare.

Hinc superva pati fastidia in antiquissimis aliquot codicibus apud Virgilium, et huiusmodi pleraque. Sciendum enim non Græcorum tantum, sed universæ pene Italiæ morem aliquando fuisse, ut nostrum illud digammon a Martyrio Adamantio nuncupatum B. littera notaretur. Vtrum vero veteres eo, quo nos pronunciamus sono eam enunciiaverint, an una eademque fuerit, eius tam apud Græcos, quam apud Latinos vox, incompertum est mihi, qui videam non inelegantis eloquentiæ nationes in Italia rimas V. digammon, per B. Græcaniorem litteram et scribere, et enunciare. Contra vero legerim apud Etymologiarum auctores, Græcos Bera litteram ab ovium balatu originem soni desumpsisse. Oves vero non Ve, sed Be sonare unicuique est exploratissimum. Quod utenuque sit accipiendum, satis constat anteaetæ ætatis inscriptiones conspici tota Italia plurimas in quibus B. littera, consonantium prima, digammi, sive, ut iuniores dicere maluerunt, V. consonantis loco posita legatur; neque vos pigeat horum aliquot exempla, quæ nos excerptimus ex vetusti memoriis auscultare. Illudque primum omnium in mentem venit quod pro VIXIT. BIXIT. Romæ plerisque locis notatum observavi neque adeo multa vobis recensebo, quæ quidem innumera sunt, paucissimis contentus testimoniis, quorum unum in æde D. Sabinæ ita habet. IVSTA QVÆ BIXIT ANNOS. L. MENSES V. DIES. XX. ubi etiam annus non annos Græco declinatu positum, quod quidem Græcanicum scribendi loquendique usum ætate ea in Italiam irrepsisse nulli dubium esse crediderim. Cum post exactos Gotthos Itali qui in Græciam transmigrarant postliminio demum rediere. Nam cum per tot annos tota Italia profugi Constantinopoli et in universa Græcia commorati assidua Græcis sermonis consuetudine contaminati Græcam in plerisque locutionibus pronuncia-

tionem imbibebunt. Tametsi aliquot etiam ætatibus ante Gotthorum adventum casus nostros Græca declinatione positos: et V. consonantem in B. transiisse comperio. Inscriptioni autem, quam supra posuimus, altera similis in æde D. Cecilie trans Tyberim: **FILIE. DVLCISSIMÆ. MELANTIO. QVÆ. BIXIT. ANNOS. III. M. VII. DIES. III. IN. PAGE.** Verecundus nomen ita omnes scribunt, ut diversa sit a B. littera primæ in eo nomine notæ forma. Romæ tamen legi antiquo in marmore notatum **D. M. CLODIVS. BERECVNDVS.** Quid illud, quod **BALERIA.** pro Valeria scriptum antiquo monumento apud Andream Carisium Romæ vidi. **D. M. CASSIO. BASSO. BALERIA. VERA. POSVIT.** Eodem modo ex longo tempore **IVBENTVTIS** pro Iuventutis apud Albertinos Romæ legas, et **OBIDIANVS** pro Ovidianus habetur Ameriæ in hinc modum

D. M.
CASSIAE. MON
TANILAE. SO
RORI. L. CAS
SIVS. OBIDIANVS. FRAT.

Unum illud propter argutum sententiæ leporem præterire non possum quod Auxure in agro habetur

CAELIVS. ASPRENAS. COM^{ODI}
CAES. NEGOT.
QVO. NEMO. MORTEM. ALACRIVS
ADMISIT. QVOD. A. SERVORVM
SVORVM. SERVITVTE. TANDEM
LIBER. EVADERET
HOC. AVTEM. TESTAM. CAVIT
POSTERIS. INSCRIBI
BIX. ANN. LVII. M. IX. D. XI.

sic

Non referam quod **FLABIVS.** in Exquilino legitur in pariete cuiusdam vineæ; et eodem modo plurima. Ut-

bemque hodie nobilissimam Italiæ videmus Neapolim, quæ familiari sermone plerisque locutionibus B. ponit loco V. digammi ut *serbare pro servare*, et similia, quod in quibusdam Actii Sinceri viri clarissimi datis ad me litteris testari possum. Sed ut recentiora, in Latinis tangam, in nomenclatura Præsulum, qui Synodo, quam Othio Imperator Christianus Romæ celebravit affuerunt, Ioannes Berulensis nominatur quia Verulis nunc Verulanus, atqui etiam vice versa V. pro B. scriptum, ut in Aventino Ro. *Æde. D. Mariæ, Vonitatis pro Bonitatis*, in exquilino rursus *Æde. D. Martini Incomparavili*, et ad D. Stephanum in monte Celio *Venemereti*, utrobique V. pro B. sed accipite obsecro nobilem inscriptionem, ex celeberrima Urbe Italiæ, Urbino quippe

C. VESBIO. STEL.
VINDICI. POPVLI.
VRVINI.

Sexcenta huiusmodi ubique lecta recensere possem, sed ut ad priora illa redeam VIRBIVS Hippolyti in vitam rursus restituti nomen, BIRBIVS olim scribebatur per B. locutionis initio eamque scriptionis rationem Martyrius Adamantius reprobare contendit eo opere, cui de B. digammi titulum fecit, quippe quod nomen inde sit deductum, quod Vir Bis fuerit, et quæ plurima ponit exempla. Mitto quod Fabius et Balbus adhuc in usu per B. permanent, quæ tamen nomina idem Adamantius per V. Favius et Balvus veteres scriptitasse non inficiatur. Quia ut favor et favere per V. scribimus, et enunciamus ita ille Favium scribendum præcipit, iam et Fava non Faba dicendum ex analogia vel si Faba per B. recipiatur, quæ inde deducuntur Fabor Faboris, et Fabeo

Fabes per B. scribendum esset, quatenus non sum nescius, quantum ad Fabii nomen pertinet, Fabios olim Fovios appellatos, quod Princeps eius gentis ostendisse dicitur quemadmodum Ursi, et Lupi foveis caperentur, ut auctor est Sextus Pompeius Festus. At enim cur Grammaticos, cur externa monumenta tot, et inscriptiones morosis conquiramus, si domi exempla suppetunt manifesta? Feltrum propinquissimam nobis urbem per F. consonantium, quin tam omnes hodie pronunciant, et veteres ita scripsisse compertissimum. In historiis tamen, quæ ducentesimo ab hinc anno contigerunt, Scalano præsertim bello, Veltrum scribitur, quod Sabellicus diligenter observavit in historiæ eius explicatione. Sed enim hæc a me non ideo dicuntur, ut res novas in re litteraria moliri velim; sed ut ex his tandem minime vobis mirum fiat, si quæ prima fuit V. patriæ vestræ littera in B. tot ætatum mutationibus abierit. Nam de E. quæ successerit in locum I. multas vobis inscriptiones afferre possem, in quibus cedunt sibi vicissim huiusmodi litteræ, sed illa nimium vetusta missa faciam, quod pro Liber. Diana. Magister. scriptitatum sit olim Echer. Deana. Magister. per. E. at neglegentia per. E. quot in monumentis habetur? Mauretania per E. passim in Hadriani nummis. Pertesum a tedet nunc omnes dicimus, quod Antiquiores usque ad Scipionis Africani tempora Pertisum, per I. media syllaba enunciarunt; quam pronunciationem ipse cum abeuntem retineret Scipio a Lucilio in Scæna mordaciter impetitus est, quasi id, ut facietior, et scire plus quam reliqui videretur, faceret. Contra qua se per E. T. Livii manu scriptum Quintilianus asseverat IOVE. DIE. VICTORE. pro IOVI. DIEL VICTORI. antiqua esse idem auctos affirmat. Varro quæ nomina sunt hodie Mercurius et Commertium apud vete-

res: Mireivus et Commircium fuisse tradit; quod nunc omnes Eleganter per E. scribunt Caper Eliganter per I, quod ab eligo, esse opinatus sit scribendum clamat. At intelligo, per E. antiqui fere omnes codices habent. Quorsum autem hæc tam multa, tam ut ipsemet agnosco frivolum? Eo nempe, ne quod Vir. in Ber. abierit ulla jam subrepat admiratio. Nam eodem modo, ex Virginia Verginia factum, et venerandum illud ex auspicio satæ virgæ, ut Servius tradit, Virgilii nomen, sive a Virginali, ut nonnulli asserunt facie nuncupatum, alicubi non inficior; per E. prima syllaba de vulgi sermone scriptum reperiri, quemadmodum etiam virga vulgo nunc verga, et pro Virgine, Vergine dicitur; quæ quidem scribendi ratio in Virgilii nomine bis aut ter in imperitioris sæculi marmoribus animadversa nonnullos optime quidem litteratos, sed rerum novandarum forte nimium cupidos ita in sententiam traxit, ut non aliter quam per E. nomen enunciandum, scribendumque longa oratione disputarint. Miror, cum horum studia perpendo, cur non etiam L. littera geminata BERGILLIVS ut ibidem habetur, scribi debere monuerint: eo enim modo identidem in eodem ipsō marmore, quod Sutrii esse ipsi citant, ut ipsemet oculis meis inspexi, scriptum cernere potuerunt. Sed ut recte Flaccus, decipit exemplar vitii imitabile, verum super hoc satis in castigationibus nostris iam vulgatis dictum. Quod nunc instat, quantum pertinet ad primam Belluni syllabam abunde iam vobis factum arbitror. Nunc vero super R. littera vestra omnis reliqua difficultas, sed nunquid apud Ovidium legis-
tis lenitudinis gratia R. in L. aliquot in nominibus mutari solitam? Unde cum is rationem afferre vellet, cur Lemures dicerentur, qui Remures prius a Remi nomine dicti fuerant, Manes quippe eius, qui post parricidium

illud perpatratum Romulum infestabant. Aspera, inquit, mutata est in lenem littera, ita, quod nomen pius Virunum, facile mox Græcorum more Berunum, uti totius superius exempla recensuimus, enunciari ceptum, postmodum autem leniori enunciatione Belunum dictum, Atque ita nunc Romæ in actis apud Pontifices scribitur, et ubique receptum habetur. Contra id, non tamen *πάριον* addam, quod asperiore sono Bizantini Auram pro Aula dicere solebant *ρ*. littera loco *λ*. enunciata. Hinc Constantini Porphyrogeniti tempore magna et ampla domus quædam, quæ scilicet Constantinopoli tunc Legatorum recipiendorum hospitio patuit, ΜΕΓΑΥΡΑ. idest ΜΕΓΑ'ΑΗ ΑΥΑΗ quasi magna aula dicebatur. Sed nos ad nostra. Obtinuit ad hæc usus, ut duplici. LL. Belluni nomen notaretur, veluti TERRA. R. geminato, quod nomen, ut a tero procedit, vel quod *ἑρ* Græce dicitur, ita unico R. in antiquissimis veterum Pontificum libris, ut Victorinus orthographia meminit habebatur, eiusmodique scriptionis rationem analogice respondere ait Varro, quamvis usus obtinuerit, ut nunc passim Terra R. gemino scribatur, a quo quidem nomine R. in LL. geminum mutata TELLVS, eodem modo factum, quo Bellunum e Beruno.

Sed quod ad geminum LL. in Belluno pertinet nos quoque ante hac, quid sequeremur incerti, tam clara nondum cognita veritate, eius vocabuli scripturam ad eruditorem, quos tunc observabamus, opinionem variavimus. Sed enim utcunque scribi placuerit, in medio posuerim, quod varia omnino semper fuit hæc scribendi ratio. Siquidem consonantium geminatio penitus est ab antiquis repudiata, ut Victorinus et plerique alii veteres tradidere. Nam ANVS. pro XII. mensium tempore, et LVCVLVS. proprium nomen atque etiam MEMIVS unius

contenti siciliam supranotasse nulla consonantium geminatione scriptitarunt. Contra vero, ut idem Victorinus ait, voces, quæ nunc pressiore sono huius litterarum S. dicuntur ut AVSVS. CAVSA. FVSVS. ODIOSVS. et alia, per duo SS. scribebant AVSSVS. CAVSSA. FVSSVS. ODIOSSVS; quod et veterum plerique tituli passim ostendunt, quare nullam mihi faciunt ambiguitatem consonantes in hoc nomine, sive geminentur, sive simplices notentur. Reliquarum autem litterarum usitatissimas mutationes ita vobis ostensas existimo, ut neminem iam putem ambigere inter Virunum, Berunum et Bellunum ullum esse discrimen. Cum igitur, quantum ad urbis huius originem pertinet consona auctorum dicta recitaverimus, Conditorii Flaviorum historiam explicuerimus, palamque fecerimus, quod a Græcis est litterarum memoria proditum, marmore in hoc nostro incisum esse; neminem tam destinato esse ingenio crediderim, qui non ultro fateatur, omni reiecta controversia, nostræ nos urbis, si non Conditorem eum longe, longe, inquam, antiquior sit Belluni positi memoria, alio forte nomine tunc nuncupati, certe ampliorem adinvenisse, C. FLAVIVM. inquam Romanum equitem, Flavium triumphalem, Flavium harum faucium Custodiæ Præfectum, qui non campo tantum, qui pro mœnibus est, Flaviolo cognomentum dederit, verum etiam Anaxi fluvii nostri nomen in flavium commutaverit, quamvis prima eius nominis littera, ut aliquando veterum mos fuit, densitudinis sonum amiserit, et leniori littera mox Plavius dici cœptus, voce reliqua in diem usque nostram fere integra permanente. Nam Plavim scribimus in actis publicis, et vulgo *Piave*. L. consonante liquida in I. languidum versa, ut ex adverbio latino plus, *più*; ex plano *piano*; ex placere *piacere*, et aliis similiter, eiusmodi etymologiæ modus ne ridicu-

Ius videatur, in multis vulgi locutionibus tutandis usus est Magnus etiam Pontanus. Sed quoniam in Plavium incidimus necessarium est super eo, quædam diligentius examinare, cum adeo multi sint, qui non urbem solum nostram antiquo nomine defraudare contendunt; sed tantum etiam amnem, tam exuberantem aquarum vim evoluentem, per altissimos Alpium apices avertere, vel in angustissimum aliquod vas, ne usquam inveniri possit, abdere connituntur; quasi magna Venetiarum planities ignoret, an usque fluvii huius magnitudo tam facile condi possit. Anaxum enim alii pro uno ex Tiliaventis, Plinianæ nomen laturæ ordinem secuti, accipiunt; cum tamen Plinius, neque in recensendis urbibus, neque in fluminibus statuendis ordinem observavit. Sunt qui Plavium Silim esse velint; quasi Silis suo et alveo, et fonte conspicuus nulli sit. De quo tamen, quæ vera mihi videantur, ne, quid de rebus vestris ad susceptum negotium pertinentibus ignoraretur, eram hodie libentissime relaturus. Sed, quoniam dicendarum rerum copia sermonem longius traxit, atque opinatus fueram, hodiernæ dictioni finem faciemus. Cras hoc eodem loco, si convenire vobis adhibuerit, de Plavio sermonem alium habituri sumus; nunc Valebitis.

SERMO TERTIUS

Hodie viri Bellunenses de Flavio vestro flumine dicturi sumus, quem hodie nonnulli Plabeam, plures Plavium dicunt. Cosmographi veteres, historicique Anaxum appellavere. De quo tam ingenti, et in tam nobili Italiæ regione medio quippe Venetiarum decurrente fluvio, nullam apud veteres liquidam extare mentionem eruditi omnes ætate nostra plurimum admirantur. Neque enim, si

profundissimum eius alveum toto Bellunensi, Feltrinoque territorio, ripasque altissimas alias super alias assurgentes nunc a dextera, nunc a leva contemlemur, potest quispiam amnem esse novum opinari, prout plerisque locis aliquando, nunc terræmotu, nunc interelusi intra terræ viscera spiritus eruptione, nunc alio casu aliquo accidisse memoriæ proditum. Verum enim vero ut in superioribus sermonibus disservimus, manifestissimum est aliquot annorum millibus eundem hunc amnem, eodem quo nunc labitur alveo cursum continuasse. Quare mihi videtur operæ pretium, quod tandem hoc Flavii sit, ubi oriatur, qua transeat, quibus ambagibus et huc et illuc evolvatur, quæ, quamquam ingentia sint ex eo emolumenta neque non commoda, ubi demum commisceatur mari, non incuriose perquirere. Sic enim fiet, ut quæ hactenus super eo perplexa fuerunt, nitida fiant, ambiguitatque omni summotâ ipsa tandem veritas illucescat. Nascitur dubioprocul Anaxus, utar enim vero, vetustoque eius nomine, in Alpibus Tauriscis supra montana, quæ vulgo locutione Græca adhuc incolumi, uti superiore sermone dictum *Ἄναξ* nuncupabantur Amnis quidem, ut verissimile est, ab Euganeis, Græca gente, ab Hercule in hac, ut sæpe dictum est, Italiæ regione rude donata, eo nomine ideo dictus, quod ob præcipitis cursus vehementiam nullum navigii genus retro in eo agi possit. Id enim significatum Græco inest vocabulo. Mons autem de cuius radicibus erumpit, Scese nomen habet, quod latine præcipitia dicere possumus. Imminet autem fonti crepido surrecta ad instar ardui cuiusdam promontorii, defluitque primum in vallem admodum arctam, quæ pinis, abietibus, alnis, et huiusmodi materia admirandæ magnitudinis proceritatisque densissima per stadia quattuor et viginti producitur donec in locum deve-

niat, cui Sappada nomen est extra Cathorinorum ditio-
nem. Mox inde per loca aspera et inaccessa inter mon-
tium angusta provolutus in fluvium sibi parem incidit,
cui Cordibalo nomen, alius hic a nostro qui Bellunen-
sem agrum a Feltriano dividit. Huic inquam admixtus
versus Cathorinorum fines progressus xi. stadiis procul a
Sappada ubi Duganem amnem in Comitatum accipit, Co-
melegumque ingressus Cathorinus fit, infra Comelegum
stadiis quattuor et viginti ad Vicum Campolongum fer-
tur, ubi amnis alius Phrison nomine influit in Anaxum,
infra hunc ad stadia xvi. aqua Padula est, quæ in con-
spectu ædis Stephanicæ Anaxo commiscetur. Nomen illi
a Vico Pada, iuxta quem labitur profecta a Monte Cru-
cio, Germanicæ proximo. Est hic ad meridiem mons lon-
gissimus nomine Mauria a tergo cuius inter meridiem et
occasum Anaxus iter vertit suum, cum ex altero ipsius
Mauricæ latere ortum versus utrumque Tiliaventum, ma-
ius et minus emittatur, qui ubi et ipsi abrupta Alpium
evaserunt in plana mox Iapidicæ effunduntur. Sed hæc
narranda dimittamus iis, qui Foroiulii res sibi scribendas
suscepere. Hinc ad stadia ferme LXXX. Euganea est,
ubi amnis Ansetius Anaxo paulo minor ad miscetur, et
prius quam Euganeam antiquissimum inter illas Alpes
locum attingat plenior iam fluit. Euganea autem suum
adhuc nomen fere integrum servat, quo scilicet Euganei
ab Antenore solum vertere coacti magno numero se re-
cepisse creditum. Illic autem portis, quas vocant, obiectis,
altaque munitione ab utroque fluminis latere, tam na-
tura, quam arte excitata mirabiliter intumescit, quippe
ad temporariam lignæ materie emissionem, quæ succisa
e surrectis hinc inde montibus per altissima præcipitia in
eius alveum quotidie deiicitur, stadiis mox circiter qua-
draginta totus trabibus, truncis, tignisque cuiusque ge-

neris, et quantitatis constratus, opletusque ad Stephaniam ædem tendit; unde digressus quattuor circiter et quadraginta stadiorum spatio Boite amne augetur, qui ortus ex Mesorina monte, qui ut Græcum indicat nomen, Noricarum alpium fere medium tenet, ac per radices Auruntii plumbi fodinis admodum celebrati emissus, ad Plavium nititur pervenire. Locus, ubi ambo iunguntur amnes Tripontium appellatur, quod trium pontium capita ab una tantum ripa contigua ad alias in diversum distarricata porriguntur, itineribus uno in Carnos, altero in Tauriseos superiores, tertio in Norieos mediterraneos directis. Amne eo Anaxus itineris sui comite accepto infra secundum lapidem Lozium vicum invisit, et quarto mox Cidolum pontem, via Norica, Carnica vero Laurentiacum, qua iter est ad Mauriam. A Cidolo mox pagus Duomilium, et inde ad tertium lapidem Castellum in alta rupe, locus omnium eo tractu celeberrimus; ubi Præsidentium Conventus civilis eum primis vicus, et popularis totius eius gentis administratio plebsque nuncupatur, quorum hominum ingenium, atque solertiam loco suo sermone superiori celebravimus. Infra Vicum hunc ad xv. circiter stadia Pinarolanus pagus admodum frequens offertur.

Hic amnis alter, Boites ipse etiam appellatus, qui ex Ampitiis emissus, castellumque, quod ab eo amne Boetestanium vocant, prætersuens, ubi per ardua montium eorum loca Pinarolo iam proximus accessit, ab alta effusus erepidine parvo ab Anaxo intervallo præcipitatur in plantum. Collectus vero Boites instructi canalís alveum bene magnum, aqua firmissimo, continuoque aggere suspensa in proximum deducitur Anaxum. Ab uno huius Aggeris latere habitationes sunt locum incolentium, et hospitum diversoria. Ab altero continua excitata sunt æ-

edificia serris frequentibus instructa tignis ligneis incredibili numero dissecandis, Taleas has universum vulgus non inepte vocat, cum etiam plantarum frusta ad propagationem, etiam per singulas gemmas incisa agricultoribus antiquis Taleæ passim appellantur. Fabrum vero Collegia Taleas nominarunt frusta ex procerrimis arboribus piceis, abiegnis, larignis, quernis et similibus in truncos septenum, octonum et plurimum denum pedum longitudinem concisa, et tabularum, asserumve usibus destinata. Nam et Catoni Taliari lignum scindi est, et præcidendum in effigiem aliquam informari, intaliari dicitur.

Hic vero incipit Anaxus esse ratium patiens, hic primum Dendrophori, quos nos exercitores ratium, ut sermone primo ex Vlpiano docuimus, incipiunt rates in centum ordinem colligare, criminibus enim obtortis ad instar restium lignorum capita singula perforata, ita coniungunt invicem, ut nulla firmior sit ligatura, quippe quæ in udo non marcescat, ut restis, neque adverso impulsu frangatur, ut ferrea interdum catena. Mos autem plurimum servatur, ut una quæque ratis talearia quinque ordinibus, qui octonas singuli taleas accipiunt, porrigitur. Quorum primus et ultimus remis sustinendis, exercitoribusque liberi concedantur, medius vectoribus inseruiat, sive sub dio, sive sub temporaria pergula vehi voverint, secundus et quartus iuuentis, et sarcinis adcommodetur. Non enim homines tantum, sed et equi, et cuiusque generis mercimonie commodissime, velocissimeque convectandæ suscipiuntur. A Pinarollo stadio mox altero circiter et trigesimo Amnes etiamnum duo e contrario venientes apparent ostiis eorum modico spatio distantibus; quorum qui prior Anaxum influit a Carnorum latere est, et Valmontina nuncupatur, qui vero via Norica succedit Malgo nomen habet. Post acceptum istiu-

smodi fluentum ubi duo plurimum stadia descensum est, vicus est Hospitalis nomine, cum rivo modicæ aquæ, sed molendino aptæ, infra quem ad octo circiter stadia amnis Tovanella miscetur Anaxo, hæc a Noricis, a Carnis vero ad stadia xvi. Trigon amnis adest. Hinc terminus vicus via Norica, supra quem ad quattuor circiter stadia Munitio Scardona viam occupat. Ad unum inde miliarium post infra terminum, lapidicinæ incipiunt, quæ longaranum usque porriguntur, hic arctæ, altissimæque fauces Castelli sunt iam diruti, olim munitissimi, unum scilicet ex his, quæ Maro celebrat in summis Noricorum tumulis. Atque hic incipiunt lebactes pagani, qui nomen adhuc usque diem servavere marmoribus antiquorum incisum; Lavaccii vero vulgo appellantur. Inter hos octo circiter stadiorum itinere Longarensis vicus memoriis Romanorum celebris, quæ superant loco suo reposuimus. E regione huius Vaiuntis amnis est e Cymolesia emissus valle Carnorum; qui Longareni ædificia in Anaxi ripa excitata serras quippe molendinaque repentino perniciosoque anctu Anaxum supergrediens sæpe lancinat, et clades singulis fere annis iterat infestissimas, quarto inde stadio Maesius fluvius in altissima valle subsidens ponte superatur, qui via Norica progredientes a leva ad Anaxum mittit atque Bellunum a dextra in Claudias ferro fodinas unde mox iter est Prusinonem versus. Maesio relicto paulo post Desedranus, aqua quidem modica sed infida, molestissimæque glarea transitur ex huius regione Gallina amnis labitur a Carnis, et paulo infra via Norica vicus Fortunius in colle supra nostri fluvii ripam assurgens, postquam stadio circiter decimoquinto Torrens fontanus ab aquilonari Servæ montis parte profundam admodum glaream late devolvit in Anaxum. Bona vero pars aquæ per Canalem ad publicæ libræ pontem

victim celebrem, ita nuncupatum ducitur, universo loci illius populo usui futura superne ultra pontem fossa illa est, per quam lacus Casamattii, sive Varrami, sive Risini dicere maluerimus, unde piscosissima, præsertimque optimarum anguillarum captura nobilis, in Anaxum defluit. Pons de quo modo, sublicius altis hinc inde ripis innixus, qui transmittit in viam Iuliam, quæ Seravallum ducit. Anaxus hic inter utrusque ripæ saxæ angustias coarctatus neque plus quam passus xv. occupare in latitudinem potest, sibi vero cavet ne iuguletur altissima in saxum solidum excavata profunditate. Ponte hoc transuehuntur in Germanias illæ mercium molles, quæ Venetiis in nobile Germanorum emporio quotidie constipantur, hæque sarcine tam ingentes in huius pontis vico libra vectigali publica expendantur. In campo bene spatioioso iuxta pontem hunc vicus alter est Pollia poetici nomine, per quem Bellunum itur. De Pæticis Longareni antiquissima legitur inscriptio super horilogio Lebactibus Paganis dato, in honorem Claudii Neronis, de quo inter monumenta reliqua diffusius. Infra Pontem Anaxus amplo nimirum alveo, eodemque glareosissimo dilatatur, multisque hic et illic divortiis evagatur, et regressibus conciliatur stadiis circiter xx. hac et illac provolutus sub ipsam urbem nostram promuntorio ad instar peninsulæ opposito, quem antam Græca voce appellant, in angustum cogatur, velocissimo illo impetu aliquantulum sedato, non enim plus quam passus circiter xxx. maximo in diluvio occupare potest, ab Antæ promuntorii vel peninsulæ potius tergo Arctus fluvius, qui de proximi Servæ montis faucibus emissus, per vallem, quæ fluvio nomen dedidit, arctissimam eluctatus Belluno urbi succedit, ac postquam bonam sui partem spathariis officinis, fulloniis, molendinis, tinctoriis alveis, serrisque materiariis oppido

eondonavit, altera per spatiosam glaream diffusus in ipsius urbis conspectu Anaxo commiscetur. Pars autem aquarum altera, quam operis quas enumeravimus concessit per imum urbis clivum firmissimo canali ducta ædificiis illis altero sub alterum continuantibus, a septentrione, ab ortu, et a meridie occasum versus circumvecta urbem ipsam reddit quasi peninsulam, hortis vineisque circumcirca passim a mœnibus per altum admodum clivum ad ipsum usque canalem felicissime consitis. Ne vero aliter urbis situm, quem pro re satis primo sermone descripsimus, importune repetamus; a meridionali urbis porta continuus statim vicus gradatim descendit, et ad fluminis ripam late porrigitur, tot ædibus frequens, ut oppido satis magno sit dare nomen idoneus, sublicio ponte longiesimo passuum quippe quinque supra quinquaginta in alteram transmittit ripam, quæ et ipsa vico est altero constipata. Partem hanc et hinc et inde incolunt ratium exercitores, atque hic unicus est portus toto flumine, statioque tanta tignorum et materiæ frequentia quotidie occupata, ut longissimus ripæ totius tractus assidue contiguus fere ratibus prætexatur, aliis abeuntibus, et aliis e vestigio succedentibus; vectigal autem annis huius et piscatus iurisdictio maiori ex parte Bellunensi est addicta Præsuli. Illic Anaxus, ut elegancia sentiunt ingenia, et superius indicavimus, tempore Sertorii, qui provinciam ad arcendas Barbarorum incursiones a Viruno Veronam usque fortitus erat, Græcum amisit nomen, ab Eugancis, ut palam est, inditum; et in sempiternam, ut superius dictum, Flavii Hostilii Sertoriani memoriam Flavius appellari cœpit, qui postmodum asperioris litteræ sono in Leniorem mutato Plavius, mox barbara enunciatione Plavis dicta, id nominis ad fontem usque suum porrexit. Ab hoc autem suburbano ponte ripa ulteriori,

leni ambitu ducta ad stadia tria decurrit; cuius margo summus, ubi cespes minimus, predibus circiter quindécim ab aqua, quæ nullo diluvio tumefacta sit assurgit. Urbica vero ripa huic opposita longe altior. Clivus ipse submænianus est, qui ad octo fere stadiorum circuitum Theatri instar non nihil ultra semicirculum incurvatur, fluminisque decursum; qui et ipse lato deflexu ad imum clivi marginem plurimum contorquetur, excipit; ut ab occasu in prospectu, ante ipsa mœnia delabatur, quibus plurima incumbunt ædificia; Pars ultima ulterioris ripæ campus est nundinarius. Hinc autem ultra urbis, et suburbii clivum, subsidet ad altitudinem nondinarii, campus alter, qui Lambiolus nuncupatur. Intervallum inter huiusmodi campos pro Theatri ipsius arena, glareæ est trium et amplius stadiorum quoquoersum; in qua ludi huiusmodi sæpe fiunt, quod Primarius fluvii alveus ad omnem imbrium effusionem sedem mutat, assiduisque ambagibus, ut quadrigæ circum metas, modo huc, modo illuc transfertur, plurimisque divórtiis, modo hic, modo illic, ad alveum redeuntibus divarricatur. Rarissimum autem loco hoc totum amnem in unum colligi, quod ego, cuius ædes omnium maxime Theatro huic imminet, nunquam adhuc multorum annorum curriculo factu animadverti. Causa vero huiusmodi discessionis glareæ ipsa est tum plurima, tum infida, passim vero subsidet aqua ad incredibilem altitudinem, sic minimo quoque impulsu, quæ superne est, cedit, atque ita quotidie ad impetuosum fluminis momentum quodlibet volutatur. Perdurat autem hæc ambiguitas alvei ad xiiii. circiter miliaria, quibus vallis nostra latius panditur, donec proiectura Victoriani montis veluti promontorium quoddam exporrecta in ripam Gardani Montis, qui ad ripam alteram sub Cesiana consurgit incursare propemodum meditetur. In hoc

XXX. miliariorum tractu ab aquilonari ripa amnes, rivique perennis aquæ in Anaxum influunt, a primo lapide Orivasianus, inde Michelinus, et paulo post Chrysalis, ac demum Corduvius octavo ab urbe lapide. Corduvius inquam, quem recentiores Cordibolum appellarunt, Anaxo similis, magno tamen intervallo similis. Nam quanivis et ipse sit ratium patiens, et grandiores etiam taleas præcipueque Larignas suggerat, numero tamen longe inferiore cedere cogitur. Huius quoque fluminis vectigal a Bellunensi Antistite recipitur. Hoc autem patitur incommodum, quod propter saxorum moles, quibus passim fluvius oppletus est, et sub aquaneas cautes, crepidinesque tota ripa continuas, expectandus sit auctus pluviarum beneficio, si materia commodi sit deducenda; quamvis duorum vix ab Anaxo miliariorum intervallo, influente in eum Mysio; qui et ipse iisdem ligneis auctus materiis, neque non serris, et ædificiis aliis instructus, sociam operam præbet. Insignis est eo etiam nonnisi Corduvius, quod ad triginta in septentrionem miliaria ex altissimis Alpibus emissus ad duodecimum usque ab Anaxo miliarium, ubi pagus nobilis Agortes nomine, quem nonnulli antiquum Agentum putant æres ferri, calybis, auri etiamnum, atque argenti metallo fodinas opulentas admodum sumministrat. Maiores nostri nomen illi a Cordua inditum prædicabant. Vicus is olim fuit prope Vedanam Carthusianorum celeberrimum Heremitorium, quem vicum incumbens Corduvii alveo mons solo subter excavato, subita ruina discissus corruens oppresserit, oppletoque ulteriore alveo, qui Corduvium sub D. Petri Spiriani specula in Mysium deducebat, lacu illo relicto, cuius piscatu aluntur proximi Heremitæ, coactus postea sit sub scissi montis radice iter aliorum vertere, et angustis, volubilibusque anfractibus, vix ad Bribanum pa-

gum, Mysium operarum socium assecutus, quo in comitatum accepto, unanimes ad Anaxi auctoritatem se conferant. Mons autem ille diffractus Martinianus nomine celsissima et formidabili crepidine surrectus omnibus adhuc terrori est; tum ingentes saxorum disiectorum moles, quæ ultra stadia quindecim quoquoversum dissiliere, et totos circum agros oppressere, inutilesque, et vepribus vix idoneos reddidere, fragoris illius manifestissima sunt indicia.

Prudens præteribo quorundam commenta, qui fluvium hunc Cordubium appellare volunt, propterea quod ob rapidissimum cursum, et immanes undarum in asperimas cautes incursantium strepitus dubium transeundi cor hominum reddere videantur. Et, ne ulla unquam ætate nugæ desint, Capilem alii Satyrum comminiscuntur, a quo nomen loco in Alpibus celebri supra vicum Agortem, eum scilicet Plabeæ Anaxi filię amore captum, cum Nympham obsequio nullo sibi conciliare potuisset, ad vim conversum cursu eam infectatum, quæ cum pudicitiam suam conservatura in Cuniacam speculam in ipsum fluvium assurgentem profugisset, importunissimo satyri urgente cursu, ne in manus eius incideret, celsissima de scopuli illius crepidine præcipientem se dedisse, caputque prius quam subiectas patris aquas attingeret, cautibus allisise extinctamque ex templo in porrectas Patris manus decidisse Iovem amarissima Patris querimonia lacrymisque commotum, ut qualicumque patrem consolatione deliniret, Anaxi nomen in Plabeam commutasse, honorisque huiusmodi decretum in æterna fata retulisse. Capilem vero addunt tanti sceleris sibi conscium, cum vitam odio habere cœpisset, pectus sibi disservisse, corque manibus suis avulsum, in Plabeam immersisse, neque ita tamen emori potuisse, qui Semi-

deus esset. In montium igitur suorum asperitatem regres-
sum, mærore, et lacrymis confectum intabuisse, tamen
ea parte quæ mortalitati erat obnoxia, adeo ut in fluvium
delicuerit, Deos misericordia motos nomen Fluvio Car-
dibalum *δτι τὴν καρδίαν ἀπὲβαλλε* a pœna, quam de se
sumpserat imposuisse, et, ut amatæ tandem Plabææ
admisceretur, indulsisse. Non sum vero nescius fabulas
in rem seriâ inductas apud severiores homines esse re-
prehensioni obnoxias; sed hæc nisi tractentur, et pro fa-
bulis suo pretio venditentur, imbecilliora interdum inge-
nia in errorem solent adducere. Ut vero nostrum iter
Feltrium versus ire peragamus, duodecimo circiter stadio
a Corduvii traiectu Pissacella rivus est fluvii non indignus
nomine, inde ad vigesimum stadium Cauranus amnis sub-
lucio ponte superatur. Aqua hæc altissima angustaque
latens Valleculla subterfluit, locisque plerisque cataractis
occluditur, donec intumescat multæ lignæ materiæ de-
ducendæ utilis, ab hoc ponte a dextra iter est Feltriam,
a leva victorianus mons sibi totus insurgit qui amne ab
ortu Cauriano, modicoque campo, ab occasu Sona, qui
Feltrianum suburbium lambit, a meridie Anaxo, qui co-
stas montis extremas assiduo lancinat incursu, a septen-
trione via cingitur militari. Hæc usque Feltriam via No-
rica, trans amnem vero nostrum, ubi Belluno digressi
pontem in imo suburbio transierimus ad decimum pro-
gressi Stadium via ripensi Tauricum amnem invenimus,
qui quidem perpetui amni nomen nunquam amitteret,
visi per aliquot stadia Canicularibus diebus, infra Cal-
liopem vicum, et castalionem secessum meum, dum stu-
det æstus intolerabilis cavere vim sub alteriori glarea ple-
risque locis absconderetur. Oritur is in ima valle, ultra
Divi Mammantis ædem in Calliopeo iugo sitam, aqua
multa inter inaccessas crepidines prosiliente, inde Mam-

mao accepto fonte quadraginta plurimum stadiorum itinere confecto, eis vicum Visiomas defluit in Anaxum duodecimo circiter a Ponte Bellunensi stadio. Ultra Visiomas Ciconia statim est multæ vastationis, amnis qui de proximis emissus vallibus, quæ ad ædis Castalionæ curam pertinent magna ubique riparum ruina diluviorum tempore agros imminuit, qui demum accepto in gremium Contissa rivo bene magno infra Visomias ipsas Tauricæ coniunctus Anaxo commiscetur. A Visomiis eodem ripensi tractu ad xv. circiter stadia, Cæsia est in ipso ripæ margine, inde ad quartum Limana amnis. Neque negarim Limanam pagum dictum, quæ Limanæ adhæreat, qui de agro meo, et cohærentium ad unamquamque pluviam partem aliquam delimat. Ultra Limanani eadem amnensi via stadiis vix tribus Divi Felicis ædes est, ubi navibus fluvialibus traiectus, quæ toto flumine contis non remis a puppe tantum suppelluntur, commodus præcipue Agorstinis descendentibus in Taurisanum agrum per Ubalinas fauces, inde ad octavum stadium Lartes. Fluvius ipse quoque marginibus iniquus, et agris maxime contumeliosus. Hic imminet farra alia in clivo præalto supra Lartem edito. Inde Melum in surrecto colle positum, inde lintiacy uterque vicus amne suo præditus qui proximum in Anaxum influunt. Infra quidem Melum Terchæ, infra lintiacy Rhemuntia. Melum ipsum in colle suo supra ripam Anaxi conspicuum populo admodum civili sub auspiciis nobilitatis Georgiæ in Republica Veneta clarissimæ degunt, cuius familiæ castellum Zumellæ nuncupatum ad stadia quattuor est manifestum iurisdictionis insigne. E regione Meli ostium est Corduvii in Anaxum defluentis, et hic traiectus Auaxo similis priori, sed non usque adeo frequentatus. Hinc ad stadia circiter xxv. Cesiana est. Cesiana autem suos agnoscit dominos indi-

genas, et antiquos. Frequentissimus hic Traiectus, et ratorium et mercium omnium, quæ Anaxo vectantur, vectigal exigitur a Feltrensibus modo, olim ducentesimo anno a Cesianis dominiis. Sub Colliculo, vel clivo potius cui Cesiana incumbit crepido quædam asperrimis saxi ad ripam excavata supra fluvium exporrigitur, sub qua gurgos profundissimus, fereque accidit toto anni tempore, ut unda per infirmam glaream late expatiata alveo quantumvis distante, ubi ventum est e regione crepidinis totius aquæ vis in eam rapiatur, et in saxa ipsa incurfare contendat profunditate, vorticeque gurgitis omnia devorantibus, ubi opus et labor exercitoribus ad dexteram ripam quanto fieri conatu potest rates impellere, marginemque obiectæ glareæ corradere quod nunquam tanto studio, nixuque fit, ut alterum a leva ratiflatus non desideat, et vectores alluvione, quæ supra ratem insilit vel ad genua usque perfundat. Evitata autem crepidimi tam periculosa, xv. stadiorum spatio ad Victorianum promuntorium pervenitur. Ubi aliquantulum patefacta iam Valle Divi Victoris ædes et Cœnobium venerabili in summi clivi vertice conspicuum salutatur, et Sona Feltrianus amnis in comitatum accipitur, ab hoc ostio reducta est in vallem Feltria per stadia circiter xxv. mox per montium anfractus alternante valle per quadraginta stadia volutatione anguinea cursu tamen sedatione fluvius ad Querquantum scopulum appelletur. Hæc navigatio satis lepida cum nullius hic cautis sese obiciat incursatio. Medio hoc itinere Castellum novum, ita enim appellatur, viam intra se admittit, e cuius regione ab altera fluminis ripa Turris inter aquæ marginem, et surrecta saxa consurgit, alveo tam angusto, ut a muro Castelli ad turrim oppositam catena ferrea belli tempore transmitti, possit, quæ ratorium transitum prohibeat. Hic vero locus tanti mo-

menti est, ut ei a Dominio Veneto Præfectus ex nobilitate selectus tertio quoque anno destinetur. A Cesiana, uti dictum, per totam hanc vallem nulla sollicitudine, metuve navigaretur nisi ad stadia circiter xxx. infra Castellum novum, Querquanum promuntorium de quo supra, scopulum porrigeret, ita obliquatum in latum sinum ut toto fluvio inambitum propemodum theatralem recepto, aquam retrorsum ablegare cogatur, ad ambitus, ambagisque istiusmodi exitum consurgunt hinc exporrectæ cautes, inde scopuli, qui angustissima intercapedine totum fluminis impetum recipiunt; exercitores locum hunc Portas nominant. Sed cautes, quæ a dextera sunt decliviori situ molliorque saxi continui levigatione constant. Qui vero scopulus a leva est surrectiori crepidine, cantibusque asperioribus, vel ipso visu horribilis. Huc cum appulerunt rates, raro ita plenus est fluvius ut a dextera non urgeant ad ripam et eam cum ingenti glacie motæ et saxorum attritorum strepitu in sicco perstringant. Hic interim aliquo spatio rates per sub aquaneas cautes reptantes vi fluminis impelluntur magna vectorum trepidatione, dum pars ima modo raditur, modo fluctuatione succussuque quodam agitur, a leva vero periculum est, ne in extantes proiecturas impingantur; quare prora sive caput ratis avertendum est, permittendumque ut capite elabente reliquum corpus, nullo nisi alluvionis periculo cautibus allidatur. Hæc veluti Scylla est, in qua prætereunda cavendum est, ne ratis impacta dissiliat vinculis abruptis. Sed ubi in latiore alveum deventum est statim occurrit lacunaris gurgis, altera scilicet Carybdis, non quam Scyllæ momento aliquo evitare possis, sed in quam, simul ac portas evaseris, incidere necesse sit, ita totius fluminis vis recto cursu rapta in alti, surrectique montis crepidinem impigit, a cu-

ius asperitate repulsa in vertex et ingentes, et innūmeros sese retorquere, et veluti saxo ictus anguis mille voluminibus spiras complicare cogitur, atque hinc accidit ut recto impedito cursu, tota aquæ vis in semetipsam conversa montis oppositi radices olim abroserit, altissimoque nunc gurgite desederit, et turbinatum instar torti fulminis in imum usque sese circumagat, donec soli tacta duritie resilire, et supervenienti cedere cogatur, et cursum ita suum per ambages continuas evincere conitatur. Huc ubi perventum est, aqua ita infida et variæ rates quantacunque sint levitate habiles bona sui parte sub aquas inclinantur, quia tamen plana ratium latitudo violentiæ resistit non ultra pedem, aut ubi plurimum sexquipedem merguntur, idque modo hic, modo illic, succussatione veluti quadam ingluviem eam exsuperantes. Ex his clapsi vorticibus per stadia circiter sena Querquano promuntorio a dextera Vase celebri, vico a leva præterito, ubi in alta semita aqua fontana tantæ copiæ una eructatione prosilit, ut bene magni fluminis instar multis inserviat operibus, fulloniis, et chartaceis, inter has altissimas montium cautes, aqua tamen Leni, Sigusinunipagum liberiore demum Cœli conspectu montes iam cultiores, fertiliora iuga, agrosque patentiores offerentem vident, circumvectique a dextera totum Querquanium promuntorium sub Fenarium Vicum amnem excipiunt. Post humeros autem promuntorii Querquani vicus ipse est. Nam a Castello antequam ad scopulum, de quo diximus perventum sit, via divertit a fluvio, et post collis eius tergum per vicum transit in vallem quandam unde totum ambitur promuntorium. Vicus vero ad septentrionem deflexus instar oppidi est, insulis toto iugo, et compitis frequens, et aliquot etiam antiquorum memoriis ornatus, ad imum vallis duo amnes in unum coeunt, qui apud

Fenarium coniuncti statim in Anaxum defluunt. Hinc ad ripam siccam stadia conficiuntur circiter quatuor et sexaginta. Medio hoc itinere supra viam alti admodum clivi insidet Pederubia pagus, inde Leonicum versus valleculela occurrit, cum amne Colonia, qui non decidit in Anaxi alveum, sed in derivium quod per cataractam sub Pederubia de ipsius Anaxi fluctibus excipitur, aggereque firmissimo deductus per Taurisanum agrum pluribus aquarum divortiis in latissimam planiciem ad multarum possessionum utilitates effunditur. Inde Rovigius pagus, et ab altera fluminis ripa Abbatia Vidoria. Hinc ripa sicca demum in plano sita, a quo Vico per campum iter est Taurisium, centum circiter et duodecim stadiorum spatio.

Anaxitis vero iter suum longo ambitu flexuosum ad ortum brumalem vertit, planicieque infra Montellum occupata ædicula sanctæ Mammæ præterita, amne rabioso recepto Falectum versus fluit, qui pagus cum amnensi traiectu collis alti dominis paret, ubi vero Soligum amnem de fulloniæ fonte amplo emissum suscepit quietiore mox cursu, sed ambagibus valde tortuosis in collis alti conspectu ludit hac illac, quasi choream ducat, eoque vagandi veluti studio fertur ad Narvanos. Hinc quoque canalis alius ex Anaxo excipit aquam, quam per campum alveo excavato Taurisium deducat. A Narvanis, paucis sub pago stadiis traiectus est Scarancina nomine via, quæ ducit in Cogienses, inde alter ultra Lovadinam, mox Macerata et Divi Pauli locus, a quo stadia circiter nonaginta traiectus, et portus ille celebris, qui pons Plavius appellatur ubi aqua iam lenior lintrium et aliarum navium onerariarum patiens ultro citroque se navigabilem præbet, ad stadia mox septem Salgareda, inde Noventa. Mox Fossalta, mox Donatianum, mox Turris Caliginosa, et partus denique Iesulanus. Loca omnia suis instructa

traiectibus, atque in hac denique littoris parte Anarus post emensa miliaria centum circiter et triginta, a fonte ad ostium amnis ultra tres et triginta in comitatum acceptis, cautibus tot, scopulis, crepidinibusque superatis in Hadriaticum triumphabundus, et opulentus ingreditur. Hic vero dubitasset narrare vobis quasi fidem facturus fabulas, quas de cursu Plabæ, ut nunc vulgi locutionem usurpemus, quem fuisse quondam per Seravallis fauces loci eius aniculæ prædicant; nisi scirem esse homines quosdam ita opiniosos, qui rem oraculi instar enarrent, olim scilicet eam per nuncupatos ad pagum saltus, Casamattæque et Sanctæ Crucis ripam, vadique alti tractus elabi solitam, donec hinc et inde collectabunda inter arctissimas, montium angustias ad Seravallensem emissam aperto demum Foroiuliensium campo potiretur. Medio mox eo itinere factum, ut magnis surrectarum crepidinum desilentium ruinis interclusa retrocesserit, et in Bellunensem agrum, unde diverterat relapsa novum, Arcto sibi adiuncto, alveum excavarit. In recessu ab antiquiore illo decursu, lacus illos relictos, qui ad Casamattiam, et aliquot ad pagum vicos, et viam inter coualles reliquas stagnant, ipsumque tunc vadum altum, nullo neque ingressu, neque egressu intra se contractum in eam qua conspicuus est, profunditatem subsedissee, ostentantur in huiusce rei testimonium veteres aliquot Seravallensium tabulæ, quæ quorundam agrorum limites ad veteris Plabæ usque ripam citant, modicæque altitudinis valleculam longo tractu continuam ostentant, sive potius latiore quandam, longeque productam fossam, magnis olim imbrium diluviis delimatam, quam antiquum nostri fluminis alveum fuisse contendunt, et confidentius asseverant. Id ego vel negare, vel affirmare nullius momenti esse contenderim. Sed fluminis nostri alveum, uti

initio diximus aliquot millium annorum esse, et ab ipso dicere ausim, orbe condito ad hanc usque diem eodem, quo labitur alveo perfluxisse confidentissime contenderim. Id quod ipsa riparum indicat altitudo; ipsique antiquarum, diuturnarumque alluvionum relictis margines, longo modo hac, modo illa parte ductu, clivis bene magnis plana camporum spatia ministrantibus, per gradus quosdam latissime constratos, et ad culta commodissimos; quo diluviorum auctus nunquam sint amplius ascensuri. Sed utcunque Seravallenses de fluvio nostro fabulentur, id asserere possumus totam illam planiciem, quæ nunc inter Anaxum, et Taurisanam urbem late iacet longa nostri fluvii alluvione paulatim obliuata esse, et adhuc diluviis perfundi pergeret, nisi densis, ac magnis saxorum mollibus, aggere iuxta Narvisiam, utar nunc vulgi vocabulo, producto (ibi enim erumpit in plana) aliorum fluctum impetuosum flectere cogeretur. Neque sic tamen obsistitur, quia exundante per tempestates Anaxo Butinica, unus e Taurisanis amnibus, qui per urbem disfunduntur, identidem intumescit, et lapideum in urbe media pontem ad Bethlemaicam anno Salutis M. D. XII. demolitus est, influxerat enim in eam Plavius, quod Cives ipsi ponte mox refeito, marmoreo superaddito titulo posteritati tradere curaverunt, ita enim inscriptum est.

PLANES . FLUVIUS . CUM . ISSUETO . ET . QUODAMMODO
 PRODIGIOSO . INTERDRET . INCREMENTO . BUTINICAN
 ANXUM . INTULIT . VERUM . INVASIT . POSTERUM
 SUBVERTIT . MISERORUMQUE . PIRATEAR . PRÆTOR
 SE . MAXIMIS . INTENTIS . HÆC . ETIAM . MISORA
 NEGLEGERE . VIDERETUR . RESTITUTUM . CŒNAVIT
 M . D . XII .

Quin etiam toto illo agro qui a Narvanis Tarvisium usque et a Ripasicca Castrofrancum versus hinc et inde late patet, terra passim unius, aut duorum ad summum pedum altitudinem de fossa nitidam, et omni luto pur-

gatam glaream ostentat, argumento satis manifesto, decedente in dies fluvio super inductum mox cespitem, et diuturnitate temporis agrum factum. Cumque, uti dicebamus glareæ illa tam purgata continuet; quid mirum si nobilia quædam ingenia Silim eundem, atque Plavium esse arbitrati sunt? Nam subterraneus ille defluxus commodam habet viam, ut facile possit infra Castrofrancum paludem illam influere, quæ Silis mater est, et emissarium, quod non de Sili tantum ausim affirmare, sed et de Butinica, et aliis amnibus, et rivis omnibus, qui Taurisium ingrediuntur. Verisimile quoque est nostrum hunc eundem amnem in campos effusum ab orientali etiam latere aliquando planiciem, cui adhuc est infestissimus, latius occupasse, a Narvanis Opitergium versus iter detorsisse, ut olim Vaeciolam usque diffusus est, et Plavioli vici fossam visitationis suæ testimonium reliquit; quæ loca non admodum distant a Seravallensium finibus, eaque parte crediderim, posuisse fines aliquos ad veteris Plavii ripas a Seravallensibus agnitos. Non ita tamen ut fateamur tantam aquarum viam, quantam secum trahit Plavius per Casamattæ valles, vadique alti angustias tam contractas, perque medias Seravallis fauces effluxisse. Sed ut ad aggragationem nostram redeamus; non Taurisanus tantum campus, sed universa Venetia, Isubriaque, et Taurinensis in Cisalpinis Liguribus ager aliquot annorum millibus per tot, tantorumque annuum, quibus inundantur alluviones concrevere, mari ad hæc quotidie recedente, invecetumque a fluminibus limum in litus aggerente, continentique ita in horas singulas suos proferente fines. Quod ne cuique mirum videatur, ut Ægyptum, rem quippe uno auctorum omnium testimonio notissimam prætermittam, terram eo modo coagmentatam, spatiosissimos Indiæ campos illos Indi fluminis allu-

viones esse pro compertissimo tradit Arrianus, ita Caystrum, Lydum, Caicum, Menandrum, et Hermum, et plerosque alios fluvios insignes, campos a se nominatos habere, quos illi ex superioribus locis limum trahentes terra congesta in solum mox obducent. Sane cum philosophiæ darem operam Patavii, a quatilisque puteus ad Tonstrinam quandam apud forum olitorium foderetur, operis ad certam altitudinem descendantibus arena primum reperta est, inde conchiliosa glarea, quarumcunque pinnarum corticibus refertissima, cretaceum mox terrenum de quo moto demum aquarum scatinigines affluentissime pullularunt. De huiusmodi vero aggerandi rationem Polybius late Historiarum III. disputat, ubi futurum dicit; ut Mæotis palus, quæ tum latissima erat, sæculorum haud quaquam multorum spatio, tota fere decidentium in eam annuum alluvionibus compleatur, ac mox etiam Pontus Euxinus eadem ratione magna sui parte vadosus fiat. Magna enim est longæ ætatis auctoritas in rerum mutatione, et ut Horatius.

*Debemur morti nos, nostraque sive receptus
Terra Neptunus classes Aquilonibus arcet
Regis opus sterilisque diupalus, aptaque remis
Vicinas urbes alit, et grave sentit aratrum,
Seu cursu mutavit iniquus frugibus amnis
Doctus iter melius.*

Quid vero vos ad vocabulorum mutationes horrescere quodammodo videbamini, qui res ipsas mutari quotidie conspiciatis? Miror autem unde nonnulli unum e Tiliaventis Anaxum esse commenti sint; quod Varramum, quem Plinius in Anaxum defluere tradit rivum eum crediderint, qui ad Concordianas paludes Belgradum, Varrum, et Madrisium lambit aqua admodum modica et ignobili, pauloque supra Atisanam in Tiliaventum cadit.

Sed enim cum eruditi omnes tam Historici, quam Chorographi recentiores; qui a linguae Latinae reparatione claruerunt Plavium esse Plinianum Anaxum scriptis prodiderint. Difficileque admodum sit situm fluviorum cum nominibus ætate nostra, immutatis conferre, vel pro certo quidpiam profiteri, confusaque præcipue sint hæc apud ipsum Plinium, qui flumina modo a fontibus, modo ab ingressu in maria, modo a viis militaribus enumerat, perinde ac etiam in oppidis recensendis apertissima est in ipsis territorii sui urbibus perplexitas, quam ego desultationem appellare solco. De Varramo tantum querendum est nobis, cum locus notatione dignus sit apud Plinium. *Anaxus quo varramus defluit*, facilis vero coniectura est non alium esse posse quam lacum nostrum Casamattium; qui Carnis finitimus a septentrione, occasuque solus e lacubus in Anaxum, Plavium quippe nostrum defluit, qua re super narrare mihi solitus erat Nardinus Cælinensis, vir Græce, Latineque apprime litteratus, et abditarum rerum cognitione insignis Cælinenses aniculas suas quaquam Maniacum et loca meridiana trans lacus nostri saltus incolunt, cum in bibacem quempiam acerbius inveli vellent imprecari solitas, ut is Varramum totum epotaret. Illius enim loci accolæ et Celinam, et tres illos liquentiæ fontes, qui flumen id efficiunt de Casamattio nostro emanare prædicant, aperta sibi per subterraneos meatus via. Sane provinciale hoc dicterium ponderis aliquid habere potest ad vicinitatem ipsam indicandam. Cum Belgradus, Varmus, et Madrisium longo admodum itinere distet a Maniaco, et a Carnis ipsis, in quorum regione Anaxus oritur, neque oppida illa cum Cælinensibus commune quicquam habeant, sed potius maritima sint iuxta Concordiæ paludes, et Tiliaventi hostio vicina. Sed nominis originationem puto fidei plus habituram. Nam La-

cus istius angulo qui ad septentrionem spectat a tergo Carnorum, ut Plinianis insistam verbis, agro Bellunensi iuxta lacum vicus admodum nobilis est Farra nomine. Hinc suspicio quædam minime contemnenda suboritur primam huius nominis litteram aliquando Claudiani digammi nota scribi solitam, quippe FARRA. Imperator enim Claudius, ut sæpe dictum, usque adeo digammo illo suo delectatus est, ut cum Romæ pomerium late porrigeret ad D.Æ LUCIÆ nunc Fanum ubi cloaca pluvialibus aquis colligendis, et in Tyberim emittendis, inscriptionem rei a se gestæ **AMPLIAFIT TERMINAFITQVE** digammo notari mandarit. Id tamen ad hunc usque diem bona pars hominum F. scriptum arbitrata Teutonica pronuntiatione, qui *finum* pro *vinum* dicunt, et alia huiusmodi legere solent amplia fit, termina fitque. Ignari F. digammum V. consonantis sono enunciandum ampliavit, terminavitque, de quibus supra satis meminimus quibus tamen addo liberius veteres fecisse eadem in locutione altera in alterius vicem posita. Quippe fortunam quam nunc dicimus, illi originatione incolumi Vortunam appellaverunt, quod Vortuna a verito deduceretur, eaque de causa nunc pilam, nunc rotulam, quibus insisteret eius Hieroglyphicum statuere. Sed ne tam longe exempla repetamus, a nostratibus argumentum potius captemus, quum apud nos domi multa huiusmodi nascentur. Ab altero istius lacus latere, qua Scravallem tenditur, Stagnum distat decem circiter stadiorum intervallo, Fadum altum vocant omnes tam accolæ, quam peregrini, quod a profundissima qua conspicuum est, altitudine habere nomen dubioprocul asserunt omnes, ideoque Vadum altum nimirum olim dictum, ita facile credendum vicum hodie Farram aliquando Varram appellatum lacui dedisse nomen. Sed quid

obsecro dicturi estis, si addiderò eodem auctore Plinio, hunc eundem lacum Pisonem etiam seu Pisinum dictum?

Meministis puto illum superius a Tauriscorum, et Liburniæ totius Chorographia retrogressum ad alios Norici fines indicandos, qui scilicet ad magnum Istrum tenderent, quos principium sumere ait a tergo Carnorum, et Iapidum, inter hos, et Bellunensem agrum Casamattius noster lacus circumcluditur. Ibi Rhætis iungi Noricos tradit Plinius, ibi Viruni nomen manifeste ponitur; ibidem Flavii mentio fit; ibidem lacus Piso, quamvis plerique codices per ei diphthongum faciunt *Peiso*. Sed in hac re nihil iam ad me Plinius, ite ad monumenta Reipublicæ vestræ, legite sanctiones, decretaque vestra municipalia Rubrica de piscatoribus primo libri tertii capite lacus hic, qui a tergo Carnorum et Iapidum, inque ingororum Bellunensium gremio iacet, qui defluit in Plavium Pisinus nuncupatur, quamvis in recens impressis codicibus una plus syllaba, lacus Lapismus habeatur, quod apud Plinium lacus Peiso vel Pisinus scribitur. Adhæc, si de nomine quis morosius quærat in proxima eius lacus ripa ad montes qui Carniam attingunt Vicus est, qui Pisonis fuisse videtur, una detrita littera, et altera Barbara enunciatione vitata, vulgo enim Pusois nomen habet. Satis autem est in re tam implicata, tam recondita indicium habere aliquod, si non apertæ veritatis, alicuius saltem sed congruæ similitudinis. Neque quidem de nominum, ut ita dicam, desultatione vobis mirum adeo videri debet, qui videatis hodie quoque vulgo lacum hunc non uno nomine nuncupari, cum alii eum, lacum ad Pagum, seu quod malunt quidam, ad Altum pagum, alii Casamattium, alii Sanctæ Crucis vocent, et proximus quisque locus ei a se nomen imponat, imo rarus admodum toto terrarum orbe fluvius, lacusve reperitur, qui non aliquan-

do nomen variet. Commemorem ne vobis Nilum in Ægypto modo Aquilam, modo Oceanum, modo Tritona, modo Sirin, modo aliis, atque aliis nominibus appellatum? An Tybrin Thuscum, olim Tymbrin Syracusanorum advenarum cenotriorum lingua, mox Tyberinum? Olim albulam nuncupatum, Danubium Istrum, Padum Eridanum? Lyrin in Campania nunc Gargilianum, recenti Gallorum strage nobilitatum Medoacum in Venetia, nunc Brentam? An tot tantosque in Transpadana regione lacus Benacum, Verbanum, Sebinum, Larium, et plerosque alios, quos hodie longe diversa ab antiquis nuncupatione designamus? Quid Urbes? Nonne ipsæ etiam nomen modo hoc, modo illud adoptare consueverunt? Quæ olim Saturnia, mox Valentia, nunc Roma est. Et capta millesimo ab hinc anno ab Odoacre Nerulorum Rege periculum adiit, ne Odoacria tunc appellaretur. Servata tamen amicis Regi persuadentibus longe gloriosius, et illustrius fore apud mortales Romam captam, quam Odoacriam iustauratam. Quæ olim Bizantium, mox Romanæa, nunc Constantinopolis. Quæ Ticinum iam Papiam. Quæ Parthenope iam Neapolis. Sic pleræque aliæ, quas commemorare superfluum est. Sic regiones denique, provinciaeque celeberrimæ Asia, Venetia olim usque ad Padi fontem, Africa, Mauritania, cum ceteris cognomenta mutaverunt, et ut ego de locis dicam, quæ de vocum formis Horatius.

*Multa renascentur quæ iam cecidere, cadentque
Quæ nunc sunt in honore vocabula.*

Verum hic scire velim, an parum vobis verisimile videatur eum, qui campo orbi subiecto Flaviolæ nomen dedit a se desumptum, qui nuncupandæ Urbis viri iuius nomine auctor fuerit; qui tot de celebritate sua monumenta toto huius regionis agro reliquerit, potuisse etiam

Flavio anni, cui late dominaretur nomen immutare. At qui Crathis in Calabria Turinorum fluvius ab immerso in eum impurissimo Pastore quodam cognomentum accepit, quod factum est impulsu Arietis, qui amatam a se capram ab eo amplexari ferre non potuerit, et leviori de causa in plerisque aliis demutata nomina reperimus. Eruditi quidem omnes cum veterum historias percurrunt satis habent minimam quamque occasionem deprehendisse, ut fidem adhibeant iis quæ verisimilitudine aliqua huiusmodi nominum mutationes, impositionesve tradant. Vos rem tam manifestam, qui olim Flavius apud Romanos, apud Euganeos vetustiores, propterea quod ob rapidissimum cursum retro navigari nequeat, Anaxus fuit, Plavium nunc esse, et a C. Flavio Hostilio clarissimo urbis vestre lumine Flavii nomen accepisse credere contabimini? Quod quidem qui persuasum habuerit, rem haud quaquam absurdam credidisse nullo rubore profiteri poterit. Quoniam vero diei acta est pars maxima, vosque forsitan non minus audiendo, quam ego declarando de lassati sumus. Tempus est, ut huic parti finem imponam rediturus ad vos die crastina solita hora et loco, ut vos argumento superioribus his longe delectabiliore reficiam. Veniant igitur ii qui rerum vetustate afficiuntur, ego non tantum Saxorum inscriptorum moles, sed eorum etiam usum forte non contemnendum, sum vobis donaturus:

SERMO QUARTUS

Quæ super Viruni patriæ nostræ historia, antiquitate, nominis causa, quæque super Anaxo flumine nostro peculiari, quoque modo in Flavium, et mox in Plavium nomen eius abierit, ubi is oriatur, quo ambitu devolvatur, quæ hinc inde fluenta in comitatum admittat, quot

et quantæ ex eo utilitates percipiantur, et ubi denique Hadriatico immixtus esse desinat per triduum hoc disseruius, Honoratissimi Cives, neque ignari sumus, in hac tam abditarum rerum inquisitione, multa esse potuisse, quæ propter tot rerum ambiguitates, et opinionum variarum aggerationem nonnullis, tædii aliquid potius attulerint, quam delectationem; sed nihil me retulisse opinor, quod ad earum rerum quas tractandas susceperamus aut fidem facere, aut verisimilitudinem exponere manifestam, minimeque confictam, mihi non videatur. Sed enim si quam ex superioribus sermonibus molestiam concepistis, eam hodie per iucunditatem rerum quas allaturus sum recipio me deleturum. Institutum enim meum est de Fluviorum splendore et gloria, uti de patronis nostris, qui erga nos adeo benefici fuerint aliqua delibare, deque multis in agro Bellunensi memoriis antiquorum, et aliquot aliis foris et iam non importune adscitis, plurima quæ cognitu digna sunt vobis indicare, quæ omnia puto non sine delectatione, voluptateque vestra suscipientur. Mox ad celebritatis vestræ sacram quasi ancoram, quippe ad Lucii Tertii Pontificis Maximi diplomata deveniemus, quamque lata fuerit Bellunensis nominis iurisdicatio, atque potestas meridiana luce clarius ostendemus. Ut vero Flavii nostri, atque adeo reliquorum Hostiliorum memorias, quæ temporis iniuriam superarunt vobis iam incipiam recensere, ne Vespasianorum Imperatorum domum Flaviorum cognomento iuclytam, gloriose nimis videar ostentare, neve sexcentos alios ornatissimos viros, qui nomen hoc olim illustrarunt, quasi Chaysippi Medeam huc accersam, recitabo vobis inter ea, quæ præmanibus sunt inscriptionem illam; quæ non procul hinc ad Maniacum in Celinæ flumini ripa conspicitur, accipite eam obsecro, et mox an vos Hostiliorum pudeat videtote

C. HOSTILIUS . ET . P. EGNATIVS . VEITOR
 QVINTAE . DECIMAE . LEGIONIS . TRIBVNI
 P. S. P. Q. R. DIMICANTES . PARITER
 OCCISI . HEIC . PARITER . IACENT
 SINGVLARE . POSTERIS . EXEMPLVM
 ET . CARITATIS . ET . FORTITVDINIS
 GILINENSES . XXL. DIES . ATRATI,
 LVCSERVNT

In quo quidem titulo quod *Veitor* pro *Victor* notatum sit, ne adeo miremini in nummo etiam argenteo. DIVVS. AVGVSTVS VEITORIANVS habetur. Domitiam Severam Caii Hostilii coniugem legis in Epigrammate Bellunensi; accipite nunc Hostiliam Severam Lucii Hostilii filiam in Romano monumento apud Traiani columnam in alveo sacri lavacri Divi Nicolai aede

D. M. S.
 L. HOSTILIO . ONESIMO
 HOSTILIA . SEVERA
 PATRI . PISSIMO . ET
 HOSTILIUS . PARTHE
 NIO . PATRONO

Sed enim ea magis arbitror placitura, quæ nostrum per agrum quotidie reperiuntur. Nunquid obsecro videris, quinto ab hinc lapide, loco qui Bolagus dicitur. Mausolei quandam veluti umbram? Extant enim adhuc magni operis vestigia, tumulusque rotunda forma rudetibus obrutus, toto prorsus ædificio verso, sive is fuerit Felix Episcopus, is enim iuxta proximam ædiculam humi conditus, ut titulus eius ostendit, sive barbarorum alius, qui nostræ Urbis conditori olim eo loco operis inveni celebratam. Argumentum autem excitati olim eo loco operis inveni inscriptionem pulcram et elegantem, quam situ, calce-

que obtectam, labore mox meo derasam conspicuum in
locum transferendam curavi. Eius hoc est exemplum

Placet vobis, ut video, concisa et elegans dedica-
tionis figura, quid si litteras videritis illas pulcre admo-
dum elaboratas, et vere Romanas? Quantum vestrae huic
Regioni gratulabimini, quæ præstantes adeo viros, si
non oppidorum conditores, quod pravo quis præditus
ingenio forte conetur inficiari, certe incolas, et cives
habere meruerit. Hoc enim nulla cuiusquam nobis invi-
dia dempserit, neque inimicorum labefactabit iniuria. Sed
enim quid notæ litterarum quattuor punctis dissitæ sibi
velint quæsierit aliquis, nam superiores illas in apice ti-
tuli positas IOVI OPTIMO MAXIMO significare ambigit
nemo, inferiores hæ tantum. V. S. L. M. facessere vo-
bis negotium videntur; cum præsertim plerique vestrum
sint antiquitatum huiusmodi per quam studiosi, qui no-
tarum earumdem inscriptionem alibi etiam observarint,
ut Albæ Iuliæ Pannoniæ oppido, quod ad Noricos per-
tinet legerunt

Et ibidem loci, quod opposuisse non pigeat

AESCULAPIO
ET . H Y G I A E . CE
TERISQ. HIVVSQ.
LOCI . S A L V T A R I B.
C. IVL. FRONTO
NIANVS . VET. EX
B. F. COS. LEG. V. M. P.
REDDITIS . SIBI . LVMI
NIBVS . GRAT. AGE. EX
VISO . PRO . SE . ET . CARTEIA
MAXIMA . COIVG. ET . IVL.
FRONTINA . FILIA
V. S. L. M.

Et in oppido, cui nunc vulgo nomen Vynex apud
Caenobitas eius loci vetus monumentum his litteris insi-
gnitum

I N V I C T O
MITHRAE
L. OCTAVIVS
GRATVS
V. L. S. M.

Quarum quidem litterarum multæ nimirum sunt in-
terprætationes, exponunt enim alii VOTO. SOLVTO.
LIBERO. MVNERE. Alii VOTVM. SOLVIT. LIBERO.
MVNVRE. Alii VOTO. SOLENNI LIBERO. MVNERE.
Alii VIVENS. vel VIVVS. SIBI. LOCVM. MONV-
MENTI vel MONVMENTO, quæ quidem omnia, una
cum quibusdam aliis commentationibus habentur in iis
Romanorum notis, quæ sub Valerii Probi titulo prodie-
runt, quamquam in eo libello multa mihi subditicia, vi-
dentur, nullam tamen earum interprætationum improba-

rim, cum a veteribus traditæ circumferantur, sed neque illam dissimulabo, quæ in idem sumpta plerisque eruditum magis adridet ea S. VIVENS. SIBI. LEGAVIT. MONVMENTVM. quod ideo nonnulli probant, quod quinque alibi notas V. S. L. L. M. VIVENS. SIBI. LOCVM. LEGAVIT. MONVMENTO. exponi viderunt. Sed illam ego potius, admiserim quæ est VOTVM. SOLVIT. LIBENS. MERITO., quæ quidem ex aliis antiquorum inscriptionibus desumpta est. Integris enim locutionibus Romæ legi in Monte Pincio, sic nunc vulgo nuncupato

VOTVM . SILVANO
SOLVIT . LIBENS
MERITO . T. F.
DIADVMENVS
LVRNESIANVS
PRAEIVSTATOR
AVGVSTI

Item alterum Romæ trans Tyberim apud Mattheos

SOLI . SANCTISSIMO
SACRVM
TI. CLAVDIVS . FELIX
ET . CLAVDIA . HELPIS
ET . TI. CLAVDIVS
ALYPVS . FIL.
EORVM . VOTVM
SOLVERVNT
LIBENS . MERITO
CALBIENSES . DE
COH. III.

Ex his igitur patet singulares illas notas in Hostilii titulo dubioprocul significare VOTVM. SOLVIT. LIBENS. MERITO. Quod si alia quoque vultis recitari vobis monumenta, quæ virorum illustrium memoriam in

nostram usque diem a temporum iniuria vendicarunt, passimque per Bellunensem agrum conspiciuntur, ab eo incipiam, quod paucis ante annis Orcesiis vico, tertio ab hinc lapide repertum est, pulcherrimis quidem litterarum characteribus elegans, sed ornamentis operis Corinthiaci artificiose admodum elaboratis longe formosius. Est vero inscriptio in hunc modum

T. SERTORIO
PROCULO
II. VIR. I. D. PRAE
FECTO. III. Q.
FLAMINI. VIX.
ANN. XXX. MENS. VI.
OPTIMO. FILIO
PARENTES. FECE
RVNT. H. M.

Sertorianos superius habuistis, nunc Sertorios regionem vestram illustrasse conspiciatis. Quam speciosa sunt haec Romani Civis cognomenta, quam praesefert generis antiquitatem, cui Tito Sertorio Procule nomen fuerit, qui Duumvir, qui Iuridicundo Praefectus, qui Tertium Quæstor, qui flaminis honore insignis habitus sit, quanto vero mœrore legentum pectora labefactat, cum monumentum id a parentibus factum inspicimus optimo filio, qui triginta tantum annos, menses sex vixerit. Verum is nequaquam deplorandus, qui tam insigni familia nobilis, tantæ celebritatis honoribus decoratus vitæ brevitate memoriae suæ diuturnitate superavit.

Sed cur Paeticos dissimulemus, qui Neronis Claudii Imperatoris temporibus clarere, fauces eas sortiti, quæ Plavium ex arctissimis, confragosisque Cathorinorum valibus erumpentem, per oppositas passim saxorum moles eousque præcipitatum emittunt? Dominabantur hi Læ-

bactibus, nostræ ditionis populis, qui nomen in hanc usque diem servavere. Obtinuerant loca eadem etiam Longareni, Octaviani Augusti familiaritate clari, a quibus vico nomen in hunc diem permansit incolume. Poetici vero ab Imperatore Nerone Claudio faucium harum tutelæ præfecti horologium paganis Læbactibus magnis saxorum molibus construxerant, castellum in edito clivo muniverant, angustiasque ipsas munitissimo loco custodiebant. Horologium nunc dirutum, disiectumque est, quotidieque tam vastæ saxorum moles huc illuc asportantur. Et nisi sacello Divæ Helenæ inscriptis Horologii titulus altari dicatus esset, illum ipsum quoque desideraremus. Sed age prælegamus, quæ temporum iniuriæ subductæ sunt litteræ

IN . HONOREM
CLAVDI
CAESARIS . AVGVSTI
GERMANICI
SEX. PAETICVS . Q. F.
TERTIVS . ET
C. PAETICVS . SEX.
FIRMVS
HORILOGIVM . CVM . SEDIBVS
PAGANIS . LAEBACTIBVS
DEDERVNT

In inscriptione hac prænomen Imperatoris scalpro sublatus est, ut utrum Neronis, an Tiberii, an Domitiani prius scriptum fuerit ariolari cogamur. Scimus autem quorundam Imperatorum nomina, ob invisam publice eorum memoriam de monumentis deleri solita, Senatusque Consulto Domitiani titulos ubique eradendos decretum, omnemque eius memoriam abolendam Trarquillus refert, et Romæ plerisque locis erasa huiusmodi

nomina conspexi. Quis tamen hic noster fuerit in cuius honorem Paetici Horologium Laebactibus dederunt, ex nummis quærendum fuerit. Opportune autem aliquot mecum Roma nunc attuli. Quare videamus an ex his integram tituli rationem inveniamus. Hic vero primus notatum habet TIT. CLAVDIVS. CAESAR. AVG. P. M. TR. P. IMP. PP. Ita hic alter, item unus et identidem alius. In his quidem Claudii nomen habetur, sed Germanici nusquam, inspicimus igitur ex altero loculo nummos, in quibus Germanici nomen est, at hi omnes Domitiani faciem habent, et inscriptio profitetur. IMP. CÆS. DOMIT. AVG. GERM. COS. II. Eadem in hoc altero, et in illo et aliis, sed Claudii cognomentum hic nusquam. Non igitur Domitiani nomen in inscriptione nostra fuit. Sed hos alios e loculis excutiamus. Agnoscitis iam Neronianos ex facie, at quid scriptum sit prælegamus: IMP. NERO. CLAVD. CÆS. AVG. GER. P. M. TR. P. Bene habet, habemus hic Germanicum, habemus Neronem, habemus Claudium. At inspicimus et hos; Neronis eiusdem litteræ sunt NERO. CLAVDIVS. CÆSAR. AVG. GER. P. M. TR. P. IMP. PP. ita hic alius inscriptum habet, ita reliqui ex hoc loculo.

Præterea meministis apud rerum scriptores legere Neronem a Senatu hostem iudicatum, Neronisque nomen profanum fuisse passim. Unde etiam e nummis nomen id sublatum contusumque non semel aspexi. Quare nulla mihi reliqua fit dubitatio quin hic NERONIS. CLAVD. scriptum fuerit, cum præsertim locus hic excisus totidem sit litterarum capax, ut circino dimetitus sum, sed antequam inscriptionem hanc de manibus amittamus animadvertite dictionem HOROLOGIVM secunda syllaba a principio per I., non per O, ut vulgo scribitur notatum. Nimirum ea illis placita est compositio, ut

olim in I. commutarent. Non procul vero ab ædícula in qua hæc habetur inscriptio, altera quoque in privatarum ædium pariete quodam iuxta viam in hæc verba

ASCLEP
I O . P . X E
L I V S . P O
L I O . M O
N I T V S
P O S V I T

Facile autem crediderim Paeticos illos, de quibus paulo ante loquebamur, agrum eum omnem obtinuisse, qui ampla satis planicie, a Fortunæ vico, qui quinto ab hinc lapide est, Monteque Serva digressus in peninsulam excurrit, Plavio ripas undecimque tribus a lateribus Lancinante.

Nam vico Polia Paetici nomen est, quamvis singulis tantum syllabis utrumque nomen in unum enuntietur quippe POL PÆT. quod ea equorum pascua fuisse significat, quæ Paeticus haberet. In altero huius agri vico, via Iulia, quæ per pontem tribus ab urbe millibus passuum meritoriis plerisque diversoriis frequens est, in hospitio quodam ad libram Publici vestigalis venerabilis antiquitatis monumentum inspexi, cuius inscriptionem hæc vobis affero

FILI . POSVERVNT . MEMO
RIAM . PATPI . SVO . SATV
RNIANO . POTIO . OBI
TO . CVM . COMPARE . SVA
VALENTIANA . VOLVSYA

Latinus hic omnino titulus, sed Græcis aliquot litteris sparsim interpositis, quibusdam vix dum exasceatis.

Videtis vero placuisse illis A. vocalem ad Δ græce consonantis effigiem figurare et ΠΑΤΡΙ. litteris pene græcis scribere. Illud etiam inventu rarum prorsa oratione OBITO qua forma poetæ libentius usi, ut apud Maronem, *Morte obita*. Sed quoniam video vos tam sitibundos ad hæc inhiare ostendam et alia huius generis, quæ toto agro vestro neglecta iacent. Et illud monumentum cum primis commemorabo, quod Chori II. ab urbe lapide tot lanceis impetitur, diffractumque cernitur; fuit in eo vetustissima quædam inscriptio, qua magna vetustatis iniuria sublata altera hæc super inducta est

T. TVRRANIVS . SEVERINVS
CONIVGI . SVAE . CARISS.
BLICIAE . COSTANTINAE . VIVVS. F.

In quo quidem titulo COSTANTINÆ. absque N. in prima Syllaba scriptum est. Uti COCERT. pro *Concertatio* in Neronis nummo, quem paulo ante attractabamus, et COS. pro *Consul*, passim in Romanorum monumentis. Neque legisse pigeat, quod Caneti Alimanzæ vicinæ in Ædícula Divi Blasii habetur antiquo lapide.

M. IVNI. PAP. MAXIMI
LIVI. D. PRAECELLIA. MAX
IMINA . CONIVGI
CARISSIMO. V. F.

Ultra progressis in vico Tecliano ædícula Divæ Teclæ offert se alterum, specioso nomine Præcellia monumentum insigne, id ita inscribitur

C. DVRENIO . SECV
 NDO . DORIFERO
 OMNIBVS . HONORI
 BVS . M. F.
 PRAECELLIA . PROCVLA
 MARITO . OPTIMO

Erant vero Doripheri, si quis hoc curet, Prætoriani milites. Non procul hinc in vico Zumelis, Zamelum nunc vulgo dicitis, Præcellæ huius consanguinei iisdem nominibus Durenii secundi atque Præcellæ conditorium habuere, cuius inscriptio hæc adhuc in platea foroque ipso spectatur

M. PRAECEL
 LIVS . Q. F.
 PAP. VITVLVS
 SIBI . ET
 DVRENIAE . L. F.
 SECVNDAE
 VXORI . ET . SVIS
 V. F.

Hos vero Præcellios Romanos Cives, atque eos quidem non ignobiles fuisse volo vobis ex Marco Tullio Ciceronis epistola comprobare, is enim familiaritatis suæ libro XIII. cum ad Cæsarem iam rerum potitum scriberet, Præcellium quendam unice commendavit, Præcellium Cæsaris necessarium, suum vero familiarissimum, virique optimi filium, quem haduc adolescentem propter eius modestiam, humanitatem, animum, et amorem erga se singularem mirifice diligebat. Addit ad hæc Præcellium adolescentis huius patrem re ipsa doctum se intellexisse, didicisseque sibi fuisse semper amicissimum, cumque de illis esse, qui irridere et obiurgare solitus

esset, quod honorificentissime invitatus a Cæsare non ei se coniungeret, versumque illum Euripidis Ciceroni identidem obiectaret *μισῶ σοφιστὴν δεῖτε ὅχ' αὐτὸ σοφός*. Odi sapientem, qui sibi nihil sapit, quæ dicta volvi ut cognoscatis Præcelliorum, qui ad nos transmigrarunt, prudentiam multis iam ab hinc annis scriptorum memoria commendatam. A Melo mox Plavio ad dexteram transito in colle Divo Martino sacro, qua fluvius Corduvius proxime labitur quinis ab urbe passuum millibus Turrania fere omnis familia uno comprehensa conditorio huiusmodi inscriptionem habet.

Quæ ita explicari potest Publio Turranio Publio Anisio Quartumviro Turiaë Ariniaë Publicæ Turraniaë Publici Arinii libertæ optimæ Anisius Turranius Secundus vivens fecit.

Iacet hic lapis ante altare, et assidue pedibus sacra facientium atteritur, ut multa iam in eo nomina exesis mediis dictionum partibus aboleri incipiant. Altare autem sustinet columnæ Cippus, in quo ita scriptum

Quæ quidem magni alicuius operis indicia sunt, unde magnas Turraniorum opes in hoc agro possimus

existimare, qui quidem non apud nos tantum, sed et in reliqua Venetia celebres fuerint. Nam et Vicentiæ, ut reliqua missa faciam ad Divi Felicis, ita legas.

V. F.
L. TVRRANIVS . L. F.
VALENS
SIBI . ET
TERENTIAE . Q. F.
PRISCAE . VXORI
H. M. ET. L. S. H. N. S.

Puto vero vos notas has litterarum singulis singulas punctis dissitas plerisque locis observasse, idque sibi vel-
le, perinde ac si scriptum esset. IIOC. MONVMEN-
TVM. ET. IOCVM. SEPVLTVRÆ. vel SEPVLCLI. HÆ-
REDES. NON. SEQVENTVR. cuius rei Horatium Flac-
cum interpretem habemus, qui libro Sermonum primo Satyraviii. scripserit

Hoc miseræ plebi stabat commune sepulcrum

Pantalabo scurræ, Nomentanoque nepoti.

Mille pedes in fronte trecentos cippus in agrum

Hic dabat hæredes monumentum ne sequerentur.

In eadem urbe Vicentina alter eiusdem Turraniæ fami-
liæ titulus his litteris notatus est.

V. F.
C. TVRRANIVS
SECVNDI. LIB.
E V A N T H V S
CONCORD.
C. TVRRANIO
P A N T A G A T H O . . E T
C. TVRRANIO
EVTICHO
L I B. O P T.

Est et apud Marcum Tullium, epistolis ad Atticum, huius familiæ celebritas eo loco quartæ epistolæ Quintus Frater, ut mihi videtur, quo volumus animo est in Pomponiam, et cum ea nunc in Arpinati prædio erat, et secum habebat hominem *χρησιμαδῆς* Divum Turranium. Quod vero ad familiæ huius antiquitatem pertinet reliquæ monumenti Romæ sunt in vico nunc Regula nuncupato; in quo nomen elatura eorum est, qui Sergii Galbæ Imperatoris Augusti Curatores anni secundi, imaginum domus Augusti cultoribus, signum libertatis restitutæ dedicarunt, inter quos adnotati sunt Caius Turranius Polybius, et Caius Turranius Florus, et Turranium Tragicum Poetam Naso celebrat de Ponto Elegia ultima

Musaque Turrani tragicis innixa cothurnis.

Et quod ad Turraniam spectat et Aniciorum nomen, de quibus mentio superius habita, Romæ etiam in æde Diæ Mariæ ad Busta Gallica scriptum legi.

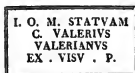
TVRRANIAE . ANICIAE
IVLIANAÆ . C. F. COIVGI

Quorsum vero, dicet aliquis, tam multa de Turraniis? Aut ubi de nostris agitur quid eos Roma oportuit atcersitos? Dolor huc me adegit inconsolabilis ob luctuosam amici mei Marcii Antonii Turranii memoriam, tametsi decimum iam annum eum desideramus; qui Græcis Latinisque litteris eruditissimus, philosophicis, et eloquentiæ studiis admirabilis, humanitate præcipua, probitate incomparabili omnem veterum Turraniorum splendorem, et gloriam ad se unus attraxerat; quæ fata impia, ne diu tanta sæculi felicitate frueremur iuvenem admodum magna omnium admiratione Philosophiam, veram illam inquam, et elegantem Papiæ profitentem iniquissime nobis invidere.

Sed nostra iam prosequamur. Ad primum hinc lapidem in suburbano Musæo iuxta portam ædiculæ Divo Iacobo sacræ fragmentum antiqui monumenti est, gentilium id meorum titulo dicatum: in quo cum plurima desiderentur, litteræ tantum hæ adhuc incolumes vetustatis iniuriam evasere

Intra ædem vero multa sunt ex quadrato quodam cippo unaquaque ex parte deiecta scalpro, ut ne syllabæ quidem unius vestigium sit relictum, quod integre legi possit. Sed si mei me cognominis similitudine delectari patiamini, apponam ex Alba Iulia, quæ in Ripensibus Noricis est, memoriam allatam in hunc modum

Non ignoratis autem, ut puto, ex Historiis Valerianum Imperatorem anno salutis nostræ 256. Decio successisse, qui dum in Rhetia, et Norico ageret, ab exercitu imperator creatus, et mox Augustus factus, unde tot apud nostros Valeriani nominis monumenta.

Sed nimium contamur Urbana recensere. Nam in Divi Petri libitina porticu Conditorium habemus Cusonii memoria celebre, quod indicio nobis est clarissimas familias hinc migrasse Venetias, incriptio ita habet

D. M.
Q V I N C T I A . M A
X I M A . S I B I . E T
C O I V G I . S V O
G V S O N I O . S E V E
R I N O . V . F.

Ne vero vos hæsitare faciat quod QVINCTIA per CT. scriptum est, noritis et QVINCTVM, et QVINCTIVM eodem modo plerisque locis notatum esse, et antiqui id fuisse moris ostendit nomenclatura quædam Romæ apud Iulium Porcium, in qua sit mentio Augusti Tiberii Cæsaris Germanici, cui honorando adfuerint DOMITIVS. AHENOBARBUS. Fuit is Neronis pater, et cognomentum id calumniosum duxisse Neronem apud Historicos legistis, post quem adscripti sunt F. QVINCTIVS. CRISPINVS. et T. QVINCTIVS. Sed iam nos ad se vocat præclarus eius monumenti titulus; quem ad ædis primariæ parietem, qui Aream prætoriam spectat apposuimus, superioribus annis de vetustis Basilicæ nostræ fundamentis erutum in eo nunquid ita scriptum meministis?

IMP. CAESARI
M. AVRELIO . AN
TONINO . AVG.
ARMENIACO
MEDICO . PARTHI
CO . M. PONTIF.
MAX. .... XX.
IMP. III. PP.
DIVI . ANTONINI . FIL.
DIVI . HADRIANI . NE
POTI . DIVI . TRAIANI
PARTHICI . PRONE
POTI . DIVI . NERVAE
ABNEPOTI

Placet vobis nimirum Marcii Aurelii Antonini principis optimi conservata memoria; sed quod sexto, septimo, octavo, nono, et decimo versibus quinque, vel sex litteræ mediæ desiderantur, sollicitari videmini, si quid igitur industria nostra consequi poterimus, ea vos cura liberabimini. Sexto versu post absolutam locutionem **PARTHICO. M.** incisum est, puto sic, non tota videtur, ut commodum ex Ausonio Gallo vobiscum iocer.

Ita defossus in quadram lapis quattuor circiter ex hoc versu notas amisit. Hic igitur ego primum **MAX.** reposuerim, et quod sequitur ita substituendum existimarim, ut legamus **PARTHICO MAX.** est enim usurpata nuncupatio Maximi, ubi Parthicum ponitur, ut in nummo Severi **PART. MAX.** et super eodem Antonino Capuæ ad pontem **IMP. CÆS. AVG. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PIVS. FELIX. AVG. PARTHICVS. MAX.** et reliqua, mox subsequatur **PONTIFICI. MAXIMO.** Sed tribus tantum litteris, **MAX.** uti scriptum, quia subiungendum est **TRIB. POT. XX.** hoc est *Tribunitiæ Potestatis Vigeties*. Ita enim et nummorum, et aliarum inscriptionum series deponcit, et litterarum quæ desiderantur numerus adamussim quadrat. Perdifficile vero est quid inter litteras **IMP.** et numerum **III.** supplendum sit invenire, sed nisi me aliquot huiusmodi inscriptiones fallunt, et si alti mensuræ crebimus legendum est **IMP. II. COS. III.** non enim plurium notarum capax locus est. Sed hoc dixerit quispiam divinare est, aut ex commodo suo commentarii, neque adeo exsolvere, quod recepi me nolle fabulas fabulari. Testibus igitur opus est, ut quod coniectura primum sum assecutus, re ipsa verum esse comprobetur. Opportune vero mihi præmanibus est Urbani Valeriani Patruī mei Itinerarium, qui quocunque se contulerit, totius antiquitatis vir studiosissimus, nihil u-

squam, quod ad rerum memoriam facerēt, quin exciperet, describeretque prætermisit. Inter ea igitur, quæ Mediolani facere ad antiquitatis cognitionem observavit, ex antiquo lapide titulum eiusdem Marcii Aurelii descripsit eiusdem Antonini, eiusdem Augusti, eiusdem Pontificis Maximi, eiusdem Tribuniciæ Potestatis, per quot vices id honoris gesserit, expresso numero. Ibi iam eundem ter Consulem videbitis, eundem Divi Antonini filium, Divi Hadriani nepotem, Divi Traiani Parthici pronepotem, Divi Nervæ abnepotem, ut in nostro habetur. Sed ipsam inscriptionem proferamus.

IMP. CAESARI
M. AVRELIO . ANTONIN.
AVGVST. PONTIFICI . MAX.
TRIB. POT. XVII. COS. III.
DIVI . ANTONINI . PII . FIL.
DIVI . HADRIANI . NEPOT.
DIVI . TRAIANI . PARTHICI
PRON. DIVI . NERVAE . ABN.
AVXVMATES . PVBLICE

Hic tamen quia scriptum non est quotiens Imperatori fuerit, fortasse quis numerum eiusmodi ei titulo additum non esse ex more crediderit. Age igitur et hoc ostendamus apud veteres inveniri. Romæ quidem in Capitolio ab leva Romanæ Curiae sub exteriori porticu, ubi nunc caput alieneum colosseum ex Commodi statua præcisum et ruinarum invidiæ præreptum, iuxta monnimentum est hoc titulo notatum.

IMPERATORI . CAESARI . DIVI . TRAIANI
 PARTHICI . FIL. DIVI . NERVAE . NEPOTI
 TRAIANO . HADRIANO . AVG. PONTIF.
 MAX. TRIBVNIC. POTESTAT. XX.
 IMP. II. COS. III. PP. MAGISTRI
 VICONVM . VRBIS . REGIONVM. XIII.

Huius generis, et illud est, quod in Tusculano Riperae agro Veronensi habetur.

IMP. CAES. AVG. ANTONINI
 PI . FIL. DIVI . HADRIANI . NEP.
 DIVI . TRAIANI . PARTHICI
 PRONEP. DIVI . NERVAE . ABN
 EP. M. AVRELIO . ANTO
 NINO . AVGUSTO . ARMENICO
 PONT. MAX. TRIB. POTEST.
 XVIII. IMP. II. COS. III.
 NEMACENSES

Quod si plura huius generis vultis, in Arcu Fori Boarii legere est inter Lucii Septimii titulos. TRIB. POTEST. XII. IMP. XI. COS. III. et in eiusdem honore in triumphali arcu TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. Nullam igitur haesitationem esse reliquam puto, quin restituendum in nostro sit IMP. II. COS. III. quod angusta loci brevitatis plurium notarum ductus non admittit; quæ vero subsequuntur etsi ipsa etiam intersecta, nullam tamen aggerunt ambiguitatem, versu igitur nono ANTONINI. NOMEN. et decimo HADRIANI. nullius controversia reddendum, quod tam ex Imperatoris adoptionis ordine, quam ex Mediolanensi Epigrammate manifestum. Sed quoniam quæ ad pulcherrimæ huius inscriptionis declarationem facere videbantur, satis videmur explicasse, ne minima quæque colligando dictioni meæ importuna quadam sedulitate vel fastidium, vel odium importem,

præteritis aliquot sermoni finem imponemus. Cum id igitur viri Bellunenses, habeatis, quod me vobis receperam exhibiturum, de Belluni nomine demutationis rationem, adhæc multa antiquitatis vestræ, testimonia urbis originem, et conditorem. Ausimque dicere me operæ pretium meruisse, quod omni ut puto reiecta controversia vobis eum adinvenerim, et Flavium amnem tot annos e memoria mortalium elapsam restituerim. Superest ut quando flumen vestrum reperistis, et ipsum urbis vestræ si non conditorem omni dubio procul ampliorem agnovistis grato eum animo suscipiatis, marmoreumque illud conditorium C. FLAVII HOSTILII in quo vestræ urbis historia tam eleganter descripta est, in urbem inferri procuretis, et insigniori aliquo loco supra columnas IIII. sustolli decernatis, eosque honores monumento huic habeatis, quos ipsi Flavio, si apud vos versatus esset, deferri minime negaretis. Quale enim et quantum ad virtutem incitamentum posteris vestris relicturi estis, cum per vos didicerint, se non ex Alpinis cautibus, non ex roboribus iis, quæ frequentia adeo, passim apud nos pullulant, sed ex Romano sanguine progenitos, sed Herculis nobilitatem universam generi suo primordia dedisse. Unde enim malit quispiam humano præditus ingenio oriundum se gloriari, quam ab his gentibus, quæ omni virtutum genere, præclaraque rerum egregie gestarum celebritate populos nationesque omnes, ut palam est, antecessere. Sed lætissimum illum, et universæ civitati vestræ iucundissimum diem mihi videre videor, cum indicta solemnī pompa conditorium illud transferetis, egoque comes additus ne sine cantu et laudatione Hostilio parentetis; honores, quos ut Heroi decernere constitueritis, Carmine hoc qualicunque celebraturus adveniam.

EIVSDEM PIERII VALERIANI

VRBIS PATRIE GENETHLIACON

Non quia ad ingratas cantarim sæpius aures
 Meque diu rerum domini sub acerba retentum
 Servitia, in longos nulla mercede labores
 Impulerint, nostro pretium e sudore ferentes;
 Non quia fors graviora manent, et si quid iniquæ
 Sorti aberat vatum, Musarum, et Apollinis hostis
 A Morinis usque extremis ad sceptrâ vocetur
 Romula, ne qua bonis superet spes artibus olim;
 Idcirco Hostili factum memorabile Flavi
 Dissimulem, cæcove premi sub carcere in umbris
 Perpetiar iuvenem egregium, præstantibus ausis
 Insignem, patria primus qui mænia nostræ
 Signavit, nomenque dedit, quod nulla abolēbit
 Posteritas, si rite manent sua munera fortes.
 Unde autem primum ingrediar, quid deinde secundum
 Expediam? Quis erit postremi carminis ordo?
 An memorem quotiens Carnorum e vallibus imis
 Noricisve iugis, Rhætorum aut montibus imbres
 Bellorum ingruerint, tempestasve atra, Cateys
 Teutonicis, tonitruque armata, et sulfure campis —

*Perniciem minitata, novam qua verteret urbem,
 Cum strage irruerit, muroque invecta recenti
 Diluvio fossas, et nondum iacta replerit
 Fundamenta lue fœda, illunisque nefanda
 Tantum odii poterat virtus aliena parare
 Ut tu impendentis cernens discrimina damni
 Nil contatus ad hæc iuvenum fortissime contra
 Teque tuosque omnes pro libertate tuorum
 Pro patria, natis, uxoribus, igne penatum
 Duxeris laud dubiam in mortem; molesque ruentis
 Firmaris pilo longis hastilibus undas
 Alpinas iuncto legionum umbone sub ipsos
 Reppuleris fontes, vallem tutatus amœnam
 Quantus eras meminisse iuvat cum bella cieres
 Oppositis ad difficilis certamina Martis
 Corporibus caderentque hostes, caderentque tuorum
 Agmina: Tu vallo nunquam, aut statione repulsus
 Obstares, implens hostili sanguine fossas
 Et quotiens motus alicuius præscius Alpes
 Prærepto ante loco tacitus superaris et hostes
 Incautos ipsis in castris tuta tenentes
 Perque nives, et aquas, et inaccessas convalles
 Aggressu stragem horribilem sub nocte silenti
 Edideris, modo luce palam deieceris arces,
 Arces in tumultis altas, cæloque propinquas
 Perruptis vastis saxorum mollibus imo
 Aequaris, prædamque omnem, et captiva Teriscum
 Corpora militibus sociis donaris habenda.
 Sic vestem et gemmas, tuæque agmina prodigus aure
 Barbarico ditaris erunt, hæc nota per ævum
 Haud ulli reticenda, et ut ostibus inde tremendus
 Cesariem vallis circumurgentibus auctam
 Concuteres, tremarentque tuis de laudibus omnes,*

*Quid quod eques totiens audaci corde periculum
 A patria castrisque procul cum cede repulsum
 Sustuleris, pacemque tuis, atque otia terris
 Incolumem dederis. Tu bello fortis et acri
 Præsentique animo, casusque paratus in omnes
 Italiæ fines tutaris, et oppida condis,
 Tu campis titulos, fluvio tu nomina nostro
 Imponis, tu monstra domas, tu Norica mactas
 Prodigia, immanem funestis dentibus aprum
 Qui lætos vastabat agros, qui corpora letho
 Mille virum dederat, nostris qui vallibus unus
 Horror erat, quos non manifesta in morte minaces
 Teutonicæ, Carnique feri, invictique Liburni
 Terrebant, captave semel statione movebant
 Hos fera fulmineis turbabat viribus arma
 Se super iniiciens, ferro in penetrabile tergus
 Opponens, densar cuneo, servare phalanges
 Pervadebat, et uni omnis locus usque patebat.
 Omnis Ager, nemus omne, iuga omnia, robur in armis
 Tale et tanta feris inerat violentia sannis.
 Hic tamen unius lethali concidit ictu.
 Hostili et vires maioris fulminis olim
 Expertus non ore tonat, non dente coruscat,
 Non statu inflammat segetes, non dura valentum
 Membra canumque, virumque, et equorum vulnere adacto
 Discerpit, spargitve ferox, sed vasta rubenti
 Terga volutat humi pilo confossus amaro
 Exanimusque iacet uno penetrabilis ictu :
 Te Flavi comites læto clamore salutant
 In cœlumque ferunt, laudesque, et carmina dicunt
 Hostilique secant truncis et marmore nomen
 Quos autem tibi dat titulos Sertorius, armis
 Inclytus, insignis pietate, bonæ unus amator*

*Indolis ; ille tuis pretium virtutibus addens
 Te clypeis ornat, et hasta, et torquibus aureis
 Mox alio dux magnanimus te munere dignum
 Iam genti, lauribusque suis adscripserat ; idem
 Te donarat equo, te laurentalibus aris
 Laudarat, validisque viris æquarat honore
 Et nunc Flaviolum de te cognomine campum
 Dicit, datque tuo nomen de nomine Anaxo
 At legio Volscorum omnis, latia omnis, ut unum
 Luctificæ ultorem cladis, conspexerat, unum
 Esse virum voluit, qui de virtute recentem
 Urbem appellaret, sic vir, sic unus in omen
 Cessit, et unanimi dixerunt voce Virunum
 Posteritas quam mox Bellunum dixit amœnam
 Nos tamen ingrati cives tua frustra sub alta
 Condita humo latitare diu, cæcaque sinamus
 Nocte premi sine laude rogi, sine honore sepulcri
 Teque parentem urbis, te nostri sanguinis altum
 Auctorem tantis bene gestis rebus abire
 Indecorem patiamur, et haud dubitanda professi
 Demum illaudatum, ignotumque iacere feramus ?
 Non ita, sed quoniam tua tandem cognita virtus
 Tempore post longo potuit superare protervam
 Fortunæ invidiam, esque tuæ iam redditus urbi
 Non eris in cæcis latebris, humilive recessu
 Verum humeris procerum mediam tolleris in urbem
 Conspicuoque loco celsus statuere, columnis
 Quattuor erectus, structo de marmore cippo
 Felicique urbem salvere in sæcula dices
 Omne, eumque tua Bellunum laude vigeat
 Non humilis, sive hanc veteri cognomine gentes
 Sive nono appellare volent, tibi semper honores*

*Læta cohors iuvenum, et florenti ætate puella
 Institutæ circa tumulum tibi munera ponent
 Nempe ubi sævitiam scelerati frigoris aerem
 Febrius incipiet statu emollire Favonii
 Orgyæque lætique chori pro numine Bacchi
 Antiquo de more aderunt, neque tibia cantum
 Festa suum inuideat, neque vir, neque fœmina vultum
 Ulla suum ostendet, sed velent ora cavatis
 Corticibus, sumatque virilem fœmina vestem
 Et vir fœmaica incedat per compita palla
 Plebsque omnis saliant unctos insana per utres
 Hi lætas ducent choreas, neque classica, et arma
 Cessabunt, hastæque novo conamine in ædes
 Adlissæ, admissæ de quadrupedante vetusto
 Ritu, ubi nulla ioco sessoris ephippia, nullum
 Sustinet plantas vinculum, sed sola sub armos
 Genua iuvent (mos iste tuus) tibi lecta inventus
 Insidens in equis solvet sic iusta quot annis
 Ad tumulum, et monumenta tuo de nomine facta
 Hoc autem insigni laxabunt pectora ludo
 Præstantes virtute viri, namque ordine ducto
 Augustæ quacunque domus sese angulus amplæ
 Obtulerit plateæ, pilasve obiecerit, illi
 Hastam insertabunt, et equo rapiente ferentur
 In murum, piceasque trabes in frusta fragoso
 Cum sonitu imminuent. Favor hinc plaususque theatri
 Non aberit, pannisque albus, quem victor adoptet
 Ast alii excussi dorso, nixuque repulsi
 Inque finum immundum revoluti cuncta sedentum
 Pectora concutiant risu, et clamoribus altis
 Tota theatra sonent, donec fortissimus unus
 Pluribus effractis valido certamine contis*

*Insignem moveat palmam, et tua poe[m]mata circum
 Quæ surgent lauris ornata virentibus, atque
 Effuso large vinoque et lacte natabunt
 Lætus equos agitet, tibi figat præmia lætus.*

FINIS

REIMPRIMATUR

FR. ANGELUS V. DE-MAURIZJ ORD. PRÆD.

Inquisit. S. Officii

REIMPRIMATUR

CONSTANTIUS CAN. GIGLIUCCI

Vic. Gen.

5834616

THE
 THE
 THE
 THE

THE
 THE
 THE
 THE